

Міністерство освіти та науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

**Художня література як засіб формування цілісної
картини світу у дошкільників**

Виконала:

студентка VI курсу, групи ДОМз –61

галузі знань: 01 Педагогічна освіта

напряму підготовки: 012 Дошкільна
освіта

Ящевська Світлана Іванівна

Керівник: канд. пед. наук, доцент Аніщук
А.М.

Рецензенти:

канд. пед. наук, доцент; Матвієнко С. І.;

канд. псих. наук, доцент Пісоцький О. П.

Ніжин – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОЇ КАРТИНИ СВІТУ У ДОШКІЛЬНИКІВ.....	10
1.1. Сутність і зміст поняття «цілісна картина світу»	10
1.2. Психолого-педагогічні дослідження щодо особливостей формування цілісної картини світу у дошкільників	15
1.3. Формування цілісної картини світу у дошкільників засобами художньої літератури.....	19
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I	24
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ ЦІЛІСНОЇ КАРТИНИ СВІТУ У ДОШКІЛЬНИКІВ	25
2.1. Методика і процедура констатувального етапу дослідження стану сформованості цілісної картини світу у дошкільників	25
2.2. Характеристика рівнів сформованості цілісної картини світу у дошкільників	30
2.3. Вплив закладу дошкільної освіти на формування цілісної картини світу у дошкільників	38
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II	41
РОЗДІЛ III. ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОЇ КАРТИНИ СВІТУ У ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	42

3.1. Обґрунтування педагогічних умов формування цілісної картини світу у дошкільників засобами художньої літератури	42
3.2. Методика формування цілісної картини світу у дошкільників засобами художньої літератури	46
3.3. Оцінка ефективності методики формування цілісної картини світу у дошкільників засобами художньої літератури	53
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІІ.....	59
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65
ДОДАТКИ	70

АНОТАЦІЯ

Ящевська С.І. **Художня література як засіб формування цілісної картини світу у дошкільників.** Рукопис. Ніжин, 2021. – 89 с.

Кваліфікаційна робота виконана на теоретичному та практичному рівнях. На теоретичному рівні уточнено зміст та структуру провідних категорій, проаналізовано теоретичні аспекти формування цілісної картини світу у дітей старшого дошкільного віку. Розкрито вплив художньої літератури на формування цілісної картини світу у дітей старшого дошкільного віку.

Виділено та обґрунтовано педагогічні умови формування цілісної картини світу у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури.

На емпіричному рівні визначено критерії, показники та рівні сформованості цілісної картини світу у старших дошкільників, досліджено вплив педагогів на розвиток даної якості у дітей. Розроблено систему роботи щодо формування цілісної картини світу у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури, перевірено її ефективність.

Ключові слова: «образ світу», «картина світу», «цілісна картина світу», «художня література», «дитяча свідомість», «цілісний світогляд».

ANNOTATION

Yashchevska S.I. The Fiction as a means of forming a holistic vision of the world by preschoolers. Manuscript. Nizhyn, 2021. – 89 p.

The qualification work has performed on theoretical and practical levels. At the theoretical level the content and the structure of the leading categories have clarified, also the theoretical aspects of forming a holistic vision of the world by older preschool children have analyzed. The influence of fiction on the formation of a holistic vision of the world by preschoolers has highlighted.

The pedagogical conditions of forming a holistic vision of the world by older preschool children by means of fiction have singled out and substantiated.

The criteria, indicators and formation levels of a holistic vision of the world by preschoolers have determined at the empirical level. The influence of teachers on the development of this quality of children has explored.

The work's system of forming a holistic vision of the world by older preschool children by means of fiction has developed. The efficiency of this system has confirmed by practice.

Key words: *the image of the world, the vision of the world, the holistic vision of the world, the fiction, the children's consciousness, the holistic worldview.*

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлюється концептуальними положеннями та державними вимогами реформування освіти в Україні, спрямованими на становлення особистості дошкільника, розвитку його здібностей і обдарувань, наукового світогляду, про що зазначається в Національній доктрині розвитку освіти, законі України «Про освіту», «Про

дошкільну освіту», Базовому компоненті дошкільної освіти. Гуманізація цілей дошкільної освіти України сприяє реалізації компетентнісної парадигми, яка орієнтує педагогів на впровадження у педагогічну практику цілісного підходу до розвитку особистості - цілеспрямованої, самостійної, мобільної, здатної до сприйняття і осмислення цілісної картини світу.

Починати це робити слід з дошкільного дитинства, оскільки саме в цей віковий період з'являються такі важливі новоутворення як виникнення першого схематичного абриса цілісного дитячого світогляду, розвиток довільної поведінки та особистої свідомості, закладається фундамент оптимістичного світобачення та світорозуміння; формуються уявлення дитини про своє місце у світі, про себе як представника певної статі, про себе минулого – теперішнього – майбутнього, дитина вже може мати свою життєву позицію сформовану на основі власного світогляду.

У старшому дошкільному віці у кожної дитини починає складатися власна картина світу, будуючи яку дитина вигадує, винаходить певну теоретичну концепцію, створює схеми глобального характеру.

Формування цілісної картини світу є необхідною передумовою особистісного становлення дитини. У міру її формування відбуваються якісні зміни свідомості і особистості в цілому, удосконалюється здатність більш повно і глибоко розуміти навколишній світ, і своє місце в ньому. Цілісну картину світу можна вважати своєрідною системою координат, яка визначає активність, життєві пріоритети особистості, спрямованість діяльності.

Проблему формування картини світу досліджують з різних аспектів педагоги, психологи, методисти. Процес формування цілісної картини світу дошкільників є складним, проте необхідним, оскільки відсутність у дошкільному закладі системної роботи з даної проблеми негативно впливає на якість навчання й виховання.

У дослідженнях Т.Конюхової, К.Крутій, Н.Лисенко, З. Плохій та ін. активно доводиться думка про виняткову роль дошкільного віку у формуванні уявлень про цілісність світу. Особливості формування цілісного світобачення

у старших дошкільників досліджували О.Кононко, О.Сидельникова, В.Луценко, С. Нечай, З. Плохій, В.Старченко, О. Терещенко, Л.Шелестова, Л.Якименко та ін.

Психологічний аспект проблеми формування цілісної картини світу, створення дитиною образу «Я» досліджено в працях О. Кононко, С.Макаренка, Л. Обухової. В.Рубцов, В.Симонов, С. Курдюмов, В. Балханов, Г.Щедровицький та інші дослідники затвердили підхід до вивчення категорії «картина світу» з позиції цілісності.

Інтегрований підхід забезпечує дошкільнику можливість вивчення навколишнього світу в усьому його розмаїтті із залученням знань з різних освітніх напрямків. В процесі інтегрованого підходу, у старших дошкільників формуються системні знання та вміння, які стають узагальненими, комплексними, посилюється світоглядна спрямованість їх пізнавальних інтересів.

Цілісна картина світу у дошкільників формується через ознайомлення з природою, а також предметним і соціальним оточенням. Досить вагомим засобом виступає художня література. Казка відкриває і пояснює дитині життя суспільства і природи, світ людських почуттів і взаємин. Вона розвиває мислення і уяву дитини, збагачує її емоції, володіє не тільки естетичною, а й інтелектуально-пізнавальною цінністю. Пізнавальний потенціал казки нескінченний і різноманітний. Художнє пізнання забезпечує дитині певні відомості про реальність навколишнього світу, а розуміння визначає зв'язок цих відомостей з реальностями, їх місце в життєдіяльності, тобто світобачення та світорозуміння займають дуже важливе місце в повноцінному розвитку та формуванні всебічно розвиненої особистості дитини.

У той же час аналіз теоретичних і практичних аспектів досліджуваної проблеми виявив об'єктивно існуюче протиріччя між широкими можливостями дитячої літератури як засобу формування цілісної картини світу у старших дошкільників та недостатньою увагою до цього аспекту педагогів-практиків.

Актуальність порушеної проблеми, доцільність наукового пошуку ефективних шляхів її розв'язання зумовили вибір теми дослідження *«Художня література як засіб формування цілісної картини світу у дошкільників»*.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов здійснення процесу формування цілісної картини світу у старших дошкільників засобами художньої літератури.

Задачі дослідження:

1. Теоретично обґрунтувати проблему формування цілісної картини світу у дошкільників.

2. З'ясувати вплив художньої літератури на формування цілісної картини світу у старших дошкільників.

3. Визначити критерії, показники, визначити та охарактеризувати рівні сформованості цілісної картини світу у старших дошкільників.

4. Дослідити вплив закладу дошкільної освіти на формування цілісної картини світу у старших дошкільників.

5. Розробити й апробувати експериментальну методику формування цілісної картини світу у старших дошкільників засобами художньої літератури.

Об'єкт дослідження: процес формування цілісної картини світу у дошкільників.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування цілісної картини світу у старших дошкільників засобами художньої літератури.

Гіпотеза дослідження: формування цілісної картини світу у старших дошкільників засобами художньої літератури буде ефективним, якщо у процесі навчання дотримуватись програмових вимог при підборі художньої літератури; враховувати особливості сприйняття дітьми змісту художнього твору, здатність дошкільників до цілісного сприйняття й розуміння творів художньої літератури; підвищувати кваліфікаційний рівень підготовки

вихователя до роботи з дитячою літературою; встановлювати партнерські стосунків з родиною кожного вихованця.

Методи дослідження: *теоретичні:* аналіз наукової і методичної літератури з проблеми формування цілісної картини світу у дітей старшого дошкільного віку; *емпіричні методи:* анкетування, спостереження, методики на вивчення стану сформованості цілісної картини світу у дошкільників, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний); статистичні методи (кількісний і якісний аналіз експериментальних даних).

Дослідно-експериментальна база. Дослідження здійснювалось протягом 2020-2021 р.р. на базі Структурного дошкільного підрозділу (ясла-сад) Літківського НВО ім. М.П.Стельмаха Броварського району, Київської області. Дослідженням було охоплено 28 дітей старшої групи, 8 вихователів.

Наукова новизна і практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що уточнено зміст базових понять - «*цілісність*» і «*картина світу*», з точки зору узагальненої системи знань, уявлень про світ і емоційно-ціннісного ставлення людини до світу, що виконують функцію орієнтовної основи дій особистості; визначено комплекс необхідних дидактичних умов успішного формування цілісної картини світу у старших дошкільників засобами художньої літератури, *розроблено та апробовано* систему роботи щодо формування цілісної картини світу у старших дошкільників засобами художньої літератури, *удосконалено* форми і методи роботи педагога в означеному напрямі.

Апробація результатів дослідження.

1. Матеріали дослідження апробувались у процесі участі автора у Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції студентів, магістрів та молодих науковців (23 жовтня 2020 року) до 15-річчя кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. конференції «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи. Тема виступу: Взаємодія закладу дошкільної освіти і сім'ї щодо формування цілісної картини світу у дошкільників.

2. Участь у секційному засіданні Конференції молодих науковців «Молодь у науці» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (13 – 22 травня 2021 року). Тема доповіді: Художня література як засіб формування цілісної картини світу у старших дошкільників.

3. Основні положення даного дослідження знайшли відображення у статті «Особливості формування цілісної картини світу у дошкільників засобами художньої літератури». Збірник наукових статей «Сучасна дошкільна освіта у наукових пошуках студентської молоді»: збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта» / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 170 с. С.166-170.

4. Участь у Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції "Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку" (26 жовтня 2021 року).

5. Матеріали дослідження висвітлені у статті « Теоретичне обґрунтування проблеми формування цілісної картини світу у дошкільників». Збірник наукових статей студентів спеціальності "Дошкільна освіта" / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 246 с. С.242-246.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 89 ст., основний текст - 69 ст., додатки – 20 ст.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОЇ КАРТИНИ СВІТУ У ДОШКІЛЬНИКІВ

1.1. Сутність і зміст поняття «цілісна картина світу»

Дослідницька категорія «цілісна картина світу» представляє інтерес для багатьох областей наукового пізнання: філософії, історії, культурології, філології, психології, етнології та ін. Загальним в розумінні цілісної картини

світу, як зазначає Р. Редфілд, є її трактування як результату осмислення і чуттєво-емоційної оцінки людиною навколишньої дійсності, причому такого осмислення, яке дозволяє їй знайти гармонію зі світом, розуміти своє місце в ньому [51]. Сучасна картина світу включає в себе уявлення про розвиток буття, про взаємозв'язок і взаємодію суб'єктивної реальності. На передній план у формуванні картини світу висувається завдання його пізнання, а сучасна картина світу окреслює, постійно розширюється поле пізнання і діяльності людини, розглядаючи світ в єдності і цілісності.

Поняття «картина світу» відноситься до засадничих наукових категорій і трактується як система уявлень про властивості і закономірності реальної дійсності, побудована в результаті узагальнення (синтезу) наукових понять і принципів. Від уміння людини орієнтуватися в навколишньому світі, встановлювати певну систему взаємовідносин в значній мірі залежить її життєдіяльність в суспільстві і в природі, а також якість і успішність цієї життєдіяльності.

У свою чергу, це вміння визначається повнотою знань, уявлень, ціннісних орієнтирів і потреб особистості, включеної в навколишній світ. Перші визначення поняття «картина світу» дано в роботах Л. Вітгенштейна, Й.Вайсгербера, В. Гумбольдта. У дослідженнях В.Гумбольдта поняття «картина світу» було пов'язане з поняттям «цілісний світогляд», в зв'язку з чим, категорія «цілісності» стала центральною характеристикою при дослідженні картини світу. Крім того, дослідником був виділений ряд понять, які стали вживатися синонімічно до поняття «картина світу» - це «образ світу», «модель світу», «бачення світу» і т.д. [20].

Узагальнюючи наявні на даний момент дослідження, присвячені теоретичному обґрунтуванню феномена картини світу, можна виділити ряд провідних визначень:

- картина світу являє собою сукупність когнітивних і ціннісних орієнтацій, в зв'язку з чим, немає, і не може бути, єдиної загальнонаціональної «картини світу»;

- картина світу є відображенням «картини того, як існують речі; концепція природи, особистості і суспільства », властивою носію даної культури;
- в картині світу синтезуються характеристики зв'язків людини зі світом, об'єктивно виражені в суспільній практиці;
- картина світу існує в свідомості особистості і «малюється» самою людиною;
- картина світу є своєрідним «смысловим полем», тобто системою значень, відкритою самою людиною або певним чином їй представлену, завжди виражає об'єктивність, розкрити суспільною практикою [20].

Перелік визначень сутності і змісту поняття «картина світу», звичайно, може бути продовжений.

Історично виділяється ряд ступенів розвитку поняття «картини світу»: *міфологічна, філософська, релігійна, наукова*. Найдавнішим способом осмислення навколишнього світу і природи є міфологічна картина світу, оскільки саме міфи описують початкові моральні ідеали, на які людство орієнтується протягом тисячоліть [38].

Аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок, що сприйняття світу дітей дошкільного віку є міфологічним, максимально нерозчленованим, на його основі формується картина світу. В.Давидов зазначає, що у дітей шкільного віку складаються основи теоретичного мислення, завдяки чому стає можливим формування наукової картини світу. В своїй роботі «Види узагальнення в навчанні» В.Давидов пропонує наступні основні стадії освоєння нового наукового поняття: 1) орієнтація учня в ситуації завдання, вирішення якої потребує нового поняття; 2) оволодіння зразком такого перетворення матеріалу, яке виявляє в ньому відношення, що служить спільною основою рішення будь-якого завдання даного виду; 3) фіксація цього предмета в предметній або знакової моделі, що дозволяє вивчати його властивості в «чистому вигляді»; 4) виявлення таких властивостей виділеного, завдяки яким можна вивести умови і способи розв'язання вихідної задачі [21].

У сучасних дослідженнях поняття «картина світу» активно використовується в різних областях пізнання. Численні визначення системи знань і уявлень людини про об'єктивну дійсність, такі як - образ світу, система світу, концептуальна модель світу і ін. виникають внаслідок того, що дослідження ведуться в області приватних наук, які акцентують на різні аспекти. Кожен дослідницький напрямок приносить нові знання, відкриває нові сторони, однак, призводить до понятійної диференціації і відходу від цілісного розуміння картини світу.

А.Суворова справедливо зазначає, що «роз'єднаність трактувань картини світу слід розглядати з урахуванням таких факторів, як нестійкість явищ культури, багатоваріантність розвитку, вплив суб'єктів культури на макросоціальні процеси, які позначаються на сферах життєдіяльності людини, в тому числі і на наукових підходах» [41, с.9].

Л. Босова відносить поняття «картина світу» до фундаментальних категорій в зв'язку з тим, що воно виражає «специфіку людини і її буття, взаємини зі світом, найважливіші умови її існування в світі» [7].

На позиції цілісності базуються визначення картини світу в роботах В.Стьопіна, Г. Гачева, А. Гуревича, М.Бахтіна, Е. Яковлевої, Т. Кузнецової та ін. Цілісність, на думку авторів, визначається функціонуванням категорії «картина світу» на рівні узагальненого осмислення навколишнього світу. З цієї точки зору, «картина світу» є не тільки мета осмислення людиною навколишньої дійсності, а й інструментом активного управління людиною і її життєдіяльністю в усіх сферах.

І Яблонська під образом світу розглядає цілісну, багаторівневу систему уявлень дитини про світ, про інших людей, про себе і свою діяльність. Вона стверджує, що образ – це явище, яке виникає як результат суб'єктивного відображення людиною довкілля, представлений в ідеальному плані [49]. С.Симоненко зазначає, що змістовою стороною образу світу є картина світу, як її результат [38]. О. Кононко вказує на те, що картина світу, як цілісна

система образів світу, виражається в уявленнях дитини про світ та своє місце в ньому [45].

Л.Яркіна зазначає, що у структурі картини світу прийнято виділяти два рівня:

- 1) рівень відображення свідомістю людини фізичних явищ шляхом світовідчуття і світосприйняття;
- 2) рівень переосмислення сприйнятого шляхом світорозуміння, так званої моделі світу [50].

Модель картини світу є складним і системним феноменом. Її системність обумовлена сукупністю таких принципів як:

- 1) цілісність (незвідність до суми властивостей її елементів);
- 2) структурність (опис мережі зв'язків і відносин між елементами);
- 3) взаємозалежність від середовища;
- 4) ієрархічність;
- 5) побудова безлічі різних моделей, кожна з яких описує лише певний аспект системи [50].

Л.Шелестова зазначає, що картина світу є своєрідним результатом пізнання дитини, внаслідок якого у свідомості дошкільника утворюється певна модель устрою оточуючого світу [47]. Цілісність картини світу розглядається, як зазначає автор, з одного боку, як бачення зв'язків і залежностей між об'єктами та явищами навколишньої дійсності, з іншого – як можливість бачити світ в різних його аспектах.

Отже, для вивчення цілісної картини світу як багатопланового явища, необхідний підхід з позиції зв'язку структури і змісту, функціонування та розвитку системи в залежності від її елементів.

У контексті педагогічної науки заслуговує на увагу теорія К.Ушинського, згідно з якою, цілісна картина світу являє собою модель світу, яка зберігається в духовній пам'яті народу, його свідомості і культурі, як системне уявлення про просторово-тимчасове існування світу, нескінченність Всесвіту і місце і призначення людини в ньому, це жива динамічна, відкрита

система, що розвивається філософсько-релігійних, наукових, художньо-естетичних образів [44, с.10].

«Образ світу», який, згідно з педагогічної теорії К. Ушинського, людина будує самостійно, відображає єдність зв'язків і відносин навколишнього світу. За словами вченого, він виступає в якості «духовної призми», переломлюються навколишнім світом, який сприймає людина. Відповідно до неї, виробляється ставлення особистості до світу визначається вибір стратегії поведінки [44].

Таким чином, цілісна картина світу є повне і глибоке сприйняття, розуміння навколишнього світу, з відведенням собі в ньому певного усвідомленого місця і усвідомленням корисності власної діяльності для його збереження і поліпшення. На особистісному рівні цінність формування цілісної картини світу полягає в тому, що вона виступає основою світогляду, важливою і необхідною передумовою становлення особистості і дає людині можливість повно і глибоко сприймати, розуміти навколишній світ, відводячи собі в ньому певне усвідомлене місце. Даний процес є, перш за все, пізнавальним процесом, що спирається на розвиток пізнавальних інтересів, починаючи з дитячого віку.

1.2. Психолого-педагогічні дослідження щодо особливостей формування цілісної картини світу у дошкільників

Дошкільний вік має ряд психофізіологічних особливостей, які впливають на процес формування цілісної картини світу. Завдяки інтелектуальному розвитку дитини, на кінець дошкільного віку у неї накопичується певний запас конкретних знань. Л. Венгер, Н. Виноградова, Я. Коломінський зазначають, що поряд з наочно-образним формуються основи абстрактно-логічного мислення [10; 11; 28]. Удосконалюється сприйняття, уява, мовлення. Сучасні концепції розвитку, навчання і виховання дітей висувують найважливішу мету розвитку дитини - пізнання себе, поряд з пізнанням навколишнього світу. На підставі цього знання у дитини

відбувається становлення і формування елементів картини світу - спочатку її міфологічного образу, а потім, в процесі навчання і виховання, - релігійного, філософського, наукового.

В.Давидов, Д. Ельконін зазначають, що у старшому дошкільному віці в онтогенезі домінує сенсорний досвід, за допомогою якого дитина набуває початкові уявлення про властивості і якостях об'єктів і явищ світу. Діти старшого дошкільного віку мають у своєму розпорядженні більш значні резерви розвитку, які, під впливом цілеспрямованого навчання і виховання, тягнуть за собою перебудову і вдосконалення всіх їх пізнавальних процесів, розвиток індивідуальних здібностей і якостей особистості [21; 48].

Як зазначає О. Кононко в основі цілісної картини світу лежать процеси сприйняття, пізнання та відображення у різних видах і продуктах діяльності [29].

Основою для формування цілісної картини світу у дошкільників є розвиток основних психічних процесів - уваги, пам'яті, уяви, мислення, які, в свою чергу, забезпечують повноцінне і глибоке сприйняття і пізнання дитиною навколишньої дійсності. Будь-яке сприйняття, зазначає М.Варій, залежить від попереднього досвіду дошкільника [8].

Дитина дошкільного віку, на думку Л.Мацко, пізнає навколишній світ за допомогою власної пізнавальної активності, яка складається з пізнавальних психічних процесів: відчуття, сприймання, уваги, пам'яті, уяви, мислення і мовлення, які забезпечують сприйняття і пізнання дитиною світу [34].

Сприйняття як психічний процес, пов'язаний з формуванням образу справжнього, який в якості компонентів включає в себе «передвідображення», «передрозуміння» [34], тобто не тільки сьогодення, але і минуле та майбутнє.

Пізнавальний процес можна охарактеризувати як поступовий перехід від одиничного і конкретного сприйняття навколишнього світу - до загального, абстрактного. Так в сприйнятті дитини, зазначає Л.Виготський, відбувається відображення найбільш істотного з навколишньої дійсності, хоча спочатку має обмежений характер. Незважаючи на свою специфічність,

чуттєва форма відображення світу створює в свідомості дошкільника об'єктивні умови для появи більш складної форми пізнання - абстрактного мислення [13]. Основною формою чуттєвого пізнання навколишнього світу являються відчуття, які дозволяють людині сприймати сигнали і відображати окремі властивості і ознаки речей зовнішнього світу і стан організму.

У ранньому віці саме відчуття пов'язують дитини з зовнішнім світом і служать основною умовою її повноцінного психічного розвитку. Вони ж лежать в основі початкового етапу формування у неї картини світу, яке відбувається при переході від відчуттів до їх осмислення. Саме тому, як вважає Е.Чудинова, необхідно систематично збагачувати відчуття дітей при пізнанні ними навколишнього світу [46].

Наочно-образне мислення дозволяє сформувати цілісну картину світу, засновану в першу чергу на знаннях, фактах, явищах, образах і простих поняттях. У цьому віці діти поступово ідуть від міфологічного мислення.

Оскільки здатність до узагальнення при осмисленні світу є найважливішим досягненням розвитку дитини в дошкільному віці, то І.Горбаткіна зазначає, що дитина опановує кілька способів створення узагальнень: наочно-мовним, образно-мовним, понятійно-мовним.

Наочно-мовний спосіб узагальнення здійснюється за допомогою виділення характеристик об'єкта чи явища за ознакою подібності або тотожності і використання відповідної мовної дії. Для образно-мовного способу узагальнення характерно встановлення спільності виявлених ознак за допомогою визначального слова. Понятійно-мовне узагальнення пов'язано з абстрагуванням ознак предметів, які не сприймаються дітьми безпосередньо, а мисляться ними за допомогою мови [18].

О.Івашова з операцією узагальнення пов'язує таку розумову операцію як класифікацію, без якої неможлива побудова системної і цілісної картини світу. Здатність до класифікації також починає формуватися протягом старшого дошкільного віку - відбувається перехід до диференційованої класифікації, яка

ґрунтується на виділенні не тільки родового поняття, а й видових відмінностей об'єктів і явищ навколишнього світу [26].

Вміння помічати зміни, що відбуваються в предметах навколишнього світу, порівнювати, узагальнювати, класифікувати, є необхідною умовою для розуміння дітьми предметних, просторових причинно-наслідкових та інших відносин між предметами.

О.Смирнова зазначає, що к старшому дошкільному віці уява дитини стає керованою і набуває самостійності, починає передувати практичній діяльності, об'єднуючись з мисленням при розв'язанні пізнавальних задач [39].

Л.Виготський зазначає, що при правильній організації процесу розумової діяльності дітей, іноді відбувається не просто демонстрація об'єкта, а організовується його активне і осмислене сприйняття, діти здатні розуміти не тільки зовнішні, поодинокі причини явищ, а й узагальнені закономірності і внутрішні причини [13].

Формування правильного, цільного судження про явища природи та інших компонентів навколишнього світу на початковому етапі навчання, як вказує В. Мейдер, забезпечується саме інтеграцією знань з різних освітніх напрямків [35].

Е.Масалкіна стверджує, що формування цілісної картини світу у дітей старшого дошкільного віку пов'язано з вирішенням ряду взаємопов'язаних завдань: 1) розвитком у них пізнавально-дослідницької та продуктивної діяльності; 2) формуванням стійких екологічних уявлень; 3) всестроннім розширенням у них кругозору [33].

Відомо, що в ході розвитку дитини відбувається безперервне збільшення і збагачення знань, сукупність яких і формується в цілісну картину світу, яка на кожному віковому етапі має свою специфіку. Незалежно від вікового етапу розвитку дитині необхідно засвоїти всі чотири складових цілісної картини світу у відповідному віку пізнавальному полі. Це пов'язано з тим, що картина світу повинна бути зрозумілою, очевидною і доступною для сприйняття

дитиною, а її відношення до навколишнього світу має ґрунтуватися на позитивному сприйнятті.

Відштовхуючись від наукового розуміння картини світу як впорядкованої системи знань людини про себе, про природу, про інших людей, слід зазначити, що на початку «образ світу» формується у дитини в результаті її власної життєвої практики і діяльності, освоєння культурно - історичного досвіду. Отже, «образ світу», який в даному контексті ми вживаємо синонімічно поняттю «картина світу», виникає і розвивається як цілісне утворення пізнавальної сфери особистості дитини.

В процесі формування цілісної картини світу у дітей дошкільного віку необхідно враховувати певні вимоги: забезпечення цілісності сприйняття образу світу; включення до кола широких понять і зростання рівня їх абстракції; інтеграція наукової і художньої картин світу.

Таким чином, формування картини світу у дошкільнят забезпечується: осмисленням педагогами сутнісних характеристик картини світу і її особливостей у дошкільників, умінням здійснити діагностування сформованості картини світу у дітей, володінням способами організації освітнього процесу з позицій інтеграційного підходу.

1.3. Формування цілісної картини світу у дошкільників засобами художньої літератури

Художньо - пізнавальна література відкриває і пояснює дитині життя суспільства і природи, світ людських почуттів і взаємин. Вона розвиває мислення і уяву дитини, збагачує її емоції, володіє не тільки інтелектуально-пізнавальною, але і естетичною цінністю. Пізнавальний потенціал книг нескінченний і різноманітний - популярні розповіді про різноманіття світу людей або про живу природу, навчальні книги або художні, енциклопедії та цікаві книги з будь-якої галузі людського знання, формують уявлення цілісної картини світу у дітей дошкільного віку.

Як відомо, у віці 6-7 років, дітям необхідно пізнавати величезний і незвіданий світ, пропустивши все через себе, досліджуючи і експериментуючи. Величезним потенціалом для вивчення і пізнання цілісної картини світу має художня - література.

Художня література супроводжує дитину з перших років життя, починаючи з колискових пісень, також з творів А. Барто, С. Михалков, К.Чуковського, а далі дитина знайомиться з класичними творами. Більшість дітей вперше стикається з книгами вже в перший рік життя. Сучасні книги для малюків привертають увагу дитини, вони відрізняються строкатістю і яскравістю ілюстрацій і можуть бути озвучені. Книги для малят є паперовими, тканинними, гумовими, дерев'яними або виконаними з іншого міцного матеріалу. Мета у них одна - викликати у дитини інтерес в надії на те, що інтерес виявиться стійким. За допомогою книг малюк вивчає кольори, цифри, форми і предмети - вчиться своїм першим словам.

Книги різного змісту можуть допомогти дитині краще зрозуміти, як влаштований світ, а, можливо, навіть допомогти їй у вирішенні проблем в майбутньому. О.Кононко вважає художню літературу своєрідним орієнтиром у житті, важливою складовою дитячої субкультури [30].

Гарна книжка глибоко торкається почуттів дитини, її образи мають значний вплив на розвиток особистості. Тому особливе місце в дошкільних установах займає робота з дитячою книгою.

О. Ушакова та О.Струніна відзначають, що літературний твір виступає перед дитиною в єдності змісту і художньої форми. Сприйняття літературного твору буде повноцінним тільки за умови, що дитина до нього підготовлена. А для цього необхідно звернути увагу дітей не тільки на зміст, а й на виражальні засоби мови казки, оповідання, вірша та інших творів художньої літератури. Поступово у дітей виробляється вибіркоче ставлення до літературних творів, формується художній смак [43].

В даний час велика увага приділяється художньому читанню та розповіданню, сприйняттю художніх образів дітьми та їх вплив на розвиток у

дитини здатності до художньої творчості, мовленнєвого самовираження, і, як результат, формування життєвих потреб та індивідуальних творчих якостей.

Величезним потенціалом для вивчення і пізнання цілісної картини світу є художня і пізнавальна література. У світі глобальної мережі високих технологій, книга втрачає свою цінність. Тому важливе значення педагоги мають приділяти саме ознайомленню дошкільників із кращими літературними зразками. Необхідною умовою сприйняття художнього твору є емоційна мальовничість сприйнятого, відношення до нього. У своїй роботі О.Запорожець зазначає, що: «Естетичне сприйняття не зводиться лише до пасивної констатації відомих сторін дійсності, навіть дуже важливих і суттєвих. Воно вимагає, щоб сприйняття увійшло всередину зображуваних обставин, подумки взявши участь в діях героїв, переживши їх радість і печаль»[23; с. 87].

Звичайно, дитина дошкільного віку не відразу може сприймати твір мистецтва в його повному значенні. Однак художнє сприйняття починає формуватися саме в даний період розвитку. Пізнавальний процес розвитку дитини (в тому числі і її сприйняття) здійснюється через творчість і гру. Сприйняття навколишнього світу будується на ігровій діяльності, а гра, в свою чергу, здійснюється за допомогою фантазії та уяви дитини.

А. Бакушинский в своїй праці зазначає, що в цей період дії дитини мають сильне емоційне забарвлення. Також, він виділяє переважання фізичних процесів над свідомістю. Продукти творчості дітей в цей період відрізняються граничним схематизмом і відображають загальні символи і якості речей [2; с. 34].

У художньому сприйнятті має значення ступінь близькості і доступності образу певного віку. Наприклад, для молодших дошкільнят кращі «позитивні» тварини з характером людини, для середніх дошкільнят - тварини, казкові персонажі, діти-ровесники і т.д. Старші дошкільники часто вибирають найбільш цікавий і спритний, веселий і добрий персонаж.

В процесі розвитку художнього сприйняття у дітей старшого дошкільного віку з'являється не тільки інтерес до змісту творів мистецтва, а й розуміння виразних засобів, які в ньому використовуються [58; с. 215].

Т. Голінська зазначає, що сприйняття творів мистецтва дитиною є активним процесом, так як в його основі лежить естетичне ставлення до самого життя, яке спонукає людину до творчості і до потреби в ньому. Важливим для сприйняття мистецтва є посилення інформаційно-художнього сигналу.

До 6-7 років діти можуть оцінювати не тільки цікавий зміст твору, а й виявляють здатність вловлювати його настрій. Так, в процесі вивчення творів живопису дитина виділяє форму і колір предмета. Основою для його сприйняття є те, що виділено на картині яскравою фарбою, чіткими контурами, контрастністю [17; с. 87].

Здатність до художнього сприйняття є результатом розвитку індивіда. Б.Теплов у своїй роботі зазначає, що художнє сприйняття є умінням, якому треба вчити [42; с. 101]. Цьому сприяє зміцнення і розширення отриманих знань, уявлень дітей про навколишній світ, розвиток їх мови і мислення. Значну роль в цьому процесі відіграє розвиток емоційної чутливості і чуйності до прекрасного.

А.Аніщук, Ю.Мойсеєнко зазначають, що дитяча література через призму добра й зла, справедливості й упередженості, правди й кривди дає можливість дошкільнику отримати нові знання, засвоїти досвід і перенести його в реальне життя, повноцінно сприймаючи та інтерпретуючи навколишній світ. Зміст художніх творів виступає своєрідним транслятором інформації, моделей поведінки, світоглядних орієнтирів і водночас каталізатором дитячої свідомості [1].

Г. Ватаманюк пише, що художня література сприяє кращому усвідомленню цілісної картини світу. Художнє слово полегшує сприйняття внутрішнього світу людини, її вчинків, забезпечує формування моральних уявлень, понять, що становлять базу для формування особистості. Думка і

почуття у процесі художнього сприймання є неподільними. Оскільки єдність чуттєвого й раціонального виступають основною характеристикою дитячого сприймання. Адже прослуховуючи художній твір, дошкільник проявляє внутрішню активність, що виражається у співпереживанні дій та вчинків персонажів твору [9].

Н.Гавриш висловлює свою думку щодо дитячого міркування над змістом твору. Старшому дошкільнику притаманна здатність аналізувати почуту інформацію, порівнювати. Сама логіка дитячого розмірковування будується на життєвому досвіді дитини. Не розуміння якогось явища спонукає малюка шукати пояснення через уже відомі факти і робити відповідні умовисновки [15].

С. Грипич зазначає, що художня література допомагає дитини збагатити особистісний досвід, зрозуміти реальні загальнолюдські проблеми, пізнати і пережити людські стосунки. Провідним фактором у пізнанні виступає творча уява письменника, вона є провідним фактором образного мислення дитини. Повноцінне сприйняття змісту художнього твору залежить від пояснення вихователем незрозумілих слів [15]. Як зазначає І. Куликовська, художні образи ознайомлюють дитину з правилами і законами життя, а цінність казкового світу забезпечує малюку можливість знаходити простір для розвитку фантазії, можливість встановлення душевної рівноваги за допомогою слова, а також усвідомити зміст цілісної картини світу [32].

Таким чином, вміло підібрані твори художньої літератури дозволяють показати дитині навколишній світ від найпростіших зв'язків до складних соціальних відносин. Художнє слово надає дитині безліч зразків діяння в різних соціальних ситуаціях, спонукає до власної активності, стимулює творчість. У дошкільників через художнє слово відбувається пізнання навколишнього світу.

Художня література в значній мірі формує цінності і світогляд дитини. Ефективним інструментом в цьому питанні традиційно є казки - в казках

героям призначені певні ролі і, в більшості випадків, добро здобуває перемогу над злом.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I

Проведений теоретико-методологічний аналіз наукових джерел дозволив відзначити, що велика частина існуючих досліджень присвячена формуванню у дошкільнят уявлень про окремі сфери життєдіяльності, що недостатньо уваги приділяється формуванню саме цілісної картини світу. Така ситуація вимагає від педагогічної науки і практики пошуку відповідних педагогічних технологій орієнтованих на формування не фрагментарних, клаптевих, а системних і цілісних уявлень про світ, подальшої роботи на методичному рівні з метою конкретизації методів, прийомів, засобів розвитку картини світу дітей дошкільного віку.

Цілісна картина світу - це система образів і зв'язків між ними, уявлень про світ і місце людини в ньому, про взаємини людини з дійсністю, про її роль і місце в світі, про просторові і тимчасові послідовності подій, їх причини, значення і цілі. Зміст цілісної картини світу являє собою соціально-обумовлене суб'єктивне емоційне ставлення людини до етичних і естетичних ідеалів, до соціуму, до природи і т.д.

Цілісна картина світу старшого дошкільника є повне і глибоке сприйняття, розуміння навколишнього світу, з відведенням собі в ньому певного усвідомленого місця і усвідомленням корисності власної діяльності для його збереження і поліпшення.

Художня література виступає ефективним засобом формування цілісної картини світу у старших дошкільників. Завдяки творам художньої літератури діти усвідомлюють навколишній світ, вчинки людей, їх ставлення до інших, до природи, культури, самих себе. Сприймаючи зміст літературних творів, дошкільник виражає власну мовленнєву активність, прагне уявити конкретну ситуацію, співпереживає разом з героями твору, коментує події. І чим більше дитина виражає свої переживання, тим багатшим стає її уявлення й відчуття про навколишню дійсність і оточуючий світ.

РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ ЦІЛІСНОЇ КАРТИНИ СВІТУ У ДОШКІЛЬНИКІВ

2.1. Методика і процедура констатувального етапу дослідження стану сформованості цілісної картини світу у дошкільників

З метою вивчення стану сформованості цілісної картини світу у дошкільників, нами був проведений *констатувальний експеримент*.

Завдання експерименту:

- Проаналізувати науково-методичну літературу з проблем діагностики та формування цілісної картини світу у дошкільників.

- Визначити діагностичні показники та критерії сформованості цілісної картини світу у дітей дошкільного віку.
- Розробити якісні характеристики рівнів сформованості цілісної картини світу у дітей.
- Підібрати діагностичні методики та розробити критеріально орієнтовані завдання для дослідження сформованості цілісної картини світу у дошкільників.
- Провести діагностичне дослідження рівня сформованості цілісної картини світу у старших дошкільників.
- Проаналізувати результати проведеного діагностичного дослідження. Сформулювати висновки про результати діагностики сформованості цілісної картини світу в дітей старшого дошкільного віку.

Цілісну картини світу дітей дошкільного віку ми визначили як систему знань, що дозволяють їм повно і глибоко сприймати, розуміти навколишній світ, відводячи собі в ньому певне усвідомлене місце. У зв'язку з цим визначенням, *критеріями* сформованості цілісної картини світу виступають: *когнітивний, ціннісно-смісловий, діяльнісний.*

На основі аналізу робіт Н.Очірової, Н.Медведевої, Н.Шеховської, Л.Шелестової та ін. були виділені критерії та показники (таблиця 2.1.).

Таблиця 2.1.

Критерии, показатели и характеристики сформированности целостной картины мира у старших дошкольников

Критерій	Показник	Характеристика
Когнітивний	Цілісність, інтегративність	Уявлення про світ, знакові системи, що відображають світ, формуються в загальну схематичну картину світу.
	Категоризація	Володіння поняттями, що описують картину

		світу, усвідомленість, актуалізація знань.
Ціннісно-смысловий	Оцінка явищ дійсності	Судження про значущість світу для суб'єкта, що пізнає.
Діяльнісний	Застосування знань для опису картини світу	Уміння інтегрувати знання, встановлювати взаємозв'язки і взаємозалежності.

Для експериментального дослідження компонентів цілісної картини світу у старших дошкільників була обрана форма *методика малювання*, оскільки:

- малюнок є одним з найбільш перевірених методів зображення картини світу (відомий з давніх часів);
- доступний дітям дошкільного віку і дозволяє досить докладно відобразити результати не тільки сприйняття навколишнього світу, а й уявлень про нього і особистісного ставлення;
- використовує знакову і символічну передачу картини світу;
- реалізує межпредметну інтеграцію, яка відповідає інтегрованості цілісної картини світу;
- має високу проєктивність, обумовлену варіативністю, пластичністю змісту і форми;
- володіє часовою і просторовою компактністю і дає можливість буквально відобразити «картину світу» і своє місце в ньому.

Компонентами картини світу, запропонованими дітям для відображення в малюнках, були:

- нежива природа (космічного і земного масштабу);
- жива природа (рослини, тварини);
- людина; світ людини (рукотворний світ);
- абстрактні фігури.

Даний вибір продиктований виділеними А.Петровським трьох сфер існування людини: природному (космос, природа Землі); культурному (рукотворний світ); соціальному (людина). Для цілісної картини світу важлива ще одна сфера - внутрішній світ людини, який знаходить відображення як у тематиці малюнка, так і в його проективності.

Поділ картини цілісної світу на сфери дозволяє визначити:

- стереотипність мислення, розуміння образу світу (частоту вживання);
- характер зображення образу (сучасний або архаїчний);
- ступінь умовності (конкретний образ або абстрактний);
- ступінь цілісності сприйняття світу.

Показниками є:

- повнота (або обсяг) знань - різноманіття об'єктів і сторін пізнаваного об'єкта;
- істотність знань - виділення істотного в об'єкті;
- узагальненість знань - виявлення сутності цілого класу об'єктів, об'єктивних зв'язків усередині класу (відбивається в узагальнених уявленнях, поняттях, символах);
- системність знань - пізнання сукупності об'єктивних істотних зв'язків; цілісне зображення об'єктів, що відтворює зміст і структуру понять про них.

Діагностичний матеріал представлений в додатку А.

Наступною методикою був *аналіз сюжетних малюнків (О. Кузьо, А.Сазонова)*.

Мета: вивчення ціннісного ставлення дошкільників до об'єктів внавколишнього світу.

Малюнок «Оціни вчинок»

Методичний коментар. Дошкільникам були запропоновані сюжетні картинки, розглядаючи яких, вони повинні були оцінити поведінку героя.

Обґрунтовуючи правильну поведінку героя, малюнок отримує 3 бали; називає правильний варіант поведінки, але не вміє обґрунтувати – 2 бали; не називає – 1 бал.

Результат: достатній рівень – 9 – 6 балів; низький рівень – 5 – 0 балів.

Малюнок «Сучасна мода»

Методичний коментар. Дошкільникам пропонували картинку із зображенням сучасного одягу. Спонукали вибрати такий одяг, який би вони одягли до дитячого садка. Свій вибір потрібно обґрунтувати.

Якщо дитина не вагаючись вибирала одяг і обґрунтовувала свій вибір ставиться 4 бали; дитина; вибирала одяг, але не обґрунтовувала - 3 бали ; не могла вибрати одяг - 0 балів.

Результат: Достатній рівень – 4 – 2 балів; низький рівень – 1 – 0 балів.

Аналогічно розглядалися наступні сюжетні картинки «Лісові мешканці», «Збираємо осінній урожай», « Природа прокидається», «Зимові розваги» тощо.

Після кожної серії картинок проводиться бесіда з питань: «Хто це? Склади групи «звірі», «риби», «птахи», «комахи», «тварини»; Знайди (підбери) моделі до цих груп тварин. Чому ти об'єднав зображення в одну групу? Розклади картинку із зображенням зростання і розвитку; Що було спочатку. Що потім? Розкажи стадії росту; що відбувається з рослинами взимку, навесні, влітку? Чому це відбувається?» (див. дод Б).

Відповідно третього показника, *діяльнісного*, нами було використано метод *спостереження*. Спостереження за дітьми здійснювалось під час ігрової діяльності, прогулянок, екскурсій.

Оскільки в дошкільному віці діти проходять шлях від знайомства з природою до її розуміння, до прагнення і необхідності піклуватися про навколишній світ, необхідно виявляти діяльнісне ставлення дитини до нього. Мова йде не тільки про інтерес до об'єктів і явищ навколишнього світу, систематичності уявлень про світ, а й про здатність використовувати знання для розумної діяльності та усвідомленої поведінки в природному середовищі, що сприяє формуванню образному сприйняттю цілісної картини світу.

Мета спостереження: вивчення ставлення дитини до навколишнього середовища, її поведінки.

Нами було проведено 5 сеансів спостережень за дошкільниками старшої групи. Результати спостережень заносилися до протоколу спостереження (див.дод. В).

Нами фіксувалися індивідуальні прояви діяльності дитини, що свідчили про сформованість чи не сформованість уявлень дитини про картину світу та вміння застосовувати свої знання в практичній діяльності. Нас цікавило, наскільки діти уміють інтегрувати знання, встановлювати взаємозв'язки і взаємозалежності у різних видах діяльності.

У роботі з педагогами був використаний *метод анкетування*. Для виявлення їхньої обізнаності щодо формування у дошкільників цілісної картини світу, нами було розроблено анкету (див.дод.Г). Запитання анкети сприяли вивченню ставлення вихователів до даної проблеми, наскільки вони вважають дану проблему актуальною, які засоби, методи використовують для формування цілісної картини світу у дітей, чи використовують художню літературу як засіб формування.

Перед заповненням анкет експериментатором було сказано вступне слово з метою позитивного налаштування вихователів на даний процес. Вихователям пояснювалось, що буде дотримано конфіденційність при аналізі їхніх відповідей на запитання анкети.

Для більш глибокого вивчення процесу формування цілісної картини світу у дітей, нами були *проаналізовані календарні плани вихователів* старшої групи на наявність завдань щодо формування цілісної картини світу у старших дошкільників.

Мета аналізу планів вихователів полягала у визначенні змісту методів, форм, прийомів роботи з дітьми спрямованих на формування цілісної картини світу.

Для обробки та аналізу зібраних матеріалів використано *методи математичної статистики*.

Таким чином, з метою вивчення досліджуваного явища, нами були підібрані методи роботи з дошкільниками та педагогами. Комплексне

дослідження дозволило одержати цілісну характеристику рівнів сформованості цілісної картини світу у старших дошкільників.

Взаємодоповнюваність методів дослідження дають підстави говорити про об'єктивність здобутої інформації. Оскільки кожен з наступних методів конкретизував та поглиблював одержані матеріали, допомагав глибше вивчити явище, яке досліджувалось.

2.2. Характеристика рівнів сформованості цілісної картини світу у дошкільників

Наступним етапом нашого дослідження був аналіз результатів констатувального експерименту. Перша методика, за якою ми вивчали сформованість цілісної картини світу у дітей – це зображення уявлень про навколишній світ на *малюнку*. У зв'язку з цим, малюнки дошкільників ми розділили на чотири групи в залежності від особливостей співвідношення їх частин:

перша група: перерахування різноманітних об'єктів і явищ, характерних для всього образу світу;

друга: зображення «серійних» об'єктів;

третья: зображення одиничних об'єктів;

четверта: зображення цілісних образів.

Малюнки дітей, віднесені до різних груп, різняться за задумом (перерахування об'єктів або єдиний образ) і за принципом підбору об'єктів (різноманітні або однакові). Хоча у старших дошкільників зустрічається зображення серійних об'єктів з наявністю або відсутністю композиційної єдності, часто ми бачимо малювання цілісних образів. Також про цілісність картини світу свідчать символічні зображення. Найчастіше у вигляді символів на малюнках присутні:

земна куля - 69%;

- дерева - 57%;

- люди - 47%;
- трава - 46%;
- сонце - 43%;
- моря, світовий океан - 43%;
- планети (Сонце, Місяць і т.д.) - 40%

Таблиця 2.2.

Використання символічного зображення компонентів картини світу

У космічному масштабі		В земному масштабі	
Космічний простір	26%	Гори	37%
Зірки	26%	Вулкани	20%
дрібні космічні тіла (комети, метеорити, астероїди)	23%	Квіти	37%
планети	40%	Житлові будинки	34%
		річки	31%
		дороги	29%
		береги	26%
		небо	26%
		хмари	26%
		звірі	26%
Абстрактні фігури	23%	птахи	23%

На підставі отриманих результатів виділялися такі рівні досягнень дітей про навколишній світ: низький рівень 27%; середній рівень - 62%; високий рівень - 11%.

Низький рівень: наявність знань про деякі сторони об'єктів і явищ навколишнього світу; здатність виокремлення ознак, їх розміщення; відсутність знань про об'єктивно істотні сторони об'єктів і явищ навколишнього світу;

середній рівень: збільшення повноти знань про різноманіття особливостей і найбільш істотні сторони об'єктів, здатність до встановлення закономірних зв'язків об'єктів, поява узагальнень (видових, родових) на основі відомих істотних особливостей об'єктів, поява узагальненості знань;

високий рівень: наявність системних знань, що стосуються основних закономірностей пізнання об'єктів навколишньої дійсності.

Отже, у переважної більшості дошкільників уявлення про навколишній світ сформовані на середньому рівні.

Вивчення ціннісного ставлення дошкільників до об'єктів внавколишнього світу відбувалося за допомогою сюжетних малюнків.

12% дошкільників правильно оцінювали поведінку героя, зображеного на сюжетних картинках. Розповідаючи про зображене, діти виражали своє емоційно-ціннісне ставлення. Вони схвалювалися, або засуджували дію героя, пропонували свої варіанти вирішення проблеми, змальовували уявні картини, дотичні до сюжетного зображення. Близько 60% дошкільників також називали правильний варіант поведінки героя, але у них бракувало уміння обґрунтувати свою відповідь. Такі діти потребували допомоги педагога, за допомогою навідних запитань, більшість з дітей даної групи пояснювали поведінку героя, виражали своє ставлення. Решта дітей (28%) із завданням не справилися. Навіть отримуючи різного роду підказки, вони не змогли правильно обґрунтувати поведінку героя, зв'язно розповісти про ті події, які зображені на картинці.

Подібні результати були отримані і за іншими сюжетними картинками. Дошкільники добре володіють уявленнями щодо свого одягу, розуміють який вигляд має сучасний одяг, що потрібно одягати до закладу дошкільної освіти.

Кількісні результати щодо визначення рівня сформованості відповідних уявлень аналогічні до попередніх.

Відповіді дітей на запитання педагога були правильні, всі добре орієнтуються у об'єктах навколишнього світу, але не всі дошкільники вміли описати своє ставлення до них. Коли запитували дітей про стадії росту рослин, то дошкільники навперебій розповідали. Це говорить про те, що даний напрямок, пов'язаний з природним довкіллям, розглядається в межах освітньо-виховної діяльності.

Відповіді дітей за діагностичними методиками засвідчують, що на *низькому* рівні дошкільники висловлювали свої уявлення про світ, орієнтуючись на наявні знання, через безпосереднє або пейзажне оточення; ці знання фрагментарні і зосереджені виключно в області назв і зовнішніх ознак об'єктів і явищ; об'єкти живої і неживої природи диференціюються впевнено, але реакції в процесі спілкування з навколишнім світом є стихійними і поверхневими, що не спостерігається бажання до самостійного дослідження природних об'єктів і явищ, не усвідомлено власне місце в світі, а також необхідність і можливість власної дієвої участі в дбайливому ставленні до навколишнього світу, його збереженні.

Старші дошкільники, які показали *середній рівень* знань про навколишній світ, усвідомлюють власну включеність в нього; знання і уявлення про навколишній світ відрізняються великим обсягом і різноманітністю, але в основному вони відносяться до зовнішніх стійких ознак, у них спостерігаються виражені емоційні і моральні реакції в процесі спілкування з природою і людьми, а також самостійність у ставленні до пізнання; виявлено володіння навичками дослідницької діяльності, але оволодіння формами власної суспільно значимої діяльності в навколишньому світі знаходиться в становленні.

У незначного числа дітей, віднесених до *високого рівня*, когнітивний, ціннісний і діяльнісний критерії виявляються в повному обсязі; головною відмінністю від попередніх рівнів є усвідомленість дітьми свого місця,

ставлення та поведінки в навколишньому світі; також важливим є стійке прагнення випробовуваних до самостійного пізнання і дослідження навколишнього світу, до більш узагальненого розуміння і зображення навколишнього світу.

Як впливає з представлених результатів констатувального експерименту, домінуючим є *середній рівень* знань про навколишній світ.

В ході констатувальної діагностики також виявився ступінь навичок пізнавальної діяльності у старших дошкільників, показники якої є необхідними передумовами для формування цілісної картини світу. До таких показників віднесені вміння:

- спостерігати;
- розуміти проблему;
- задавати питання;
- давати визначення поняттям;
- класифікувати;
- висувати гіпотезу;
- проводити експеримент;
- структурувати досліджений матеріал;
- робити висновки й умовиводи;
- доводити і захищати свою ідею.

Для діагностики використовувався метод включеного спостереження. Уміння в області дослідницької діяльності оцінювалися за трьома рівнями: *високим, середнім, низьким*. Високий рівень показали дошкільники, які володіють більшістю з перерахованих вище умінь; середній рівень - діти, які володіють п'ятьма - шістьма вміннями, низький рівень - ті, хто оволоділи двома - трьома вміннями.

Таблиця 2.3

Показники умінь пізнавальної діяльності у старших дошкільників на констатувальному етапі експерименту

Показники	Рівні		
	<i>Низький</i>	<i>Середній</i>	<i>Високий</i>
спостерігати;	16%	62%	22%
розуміти проблему	20%	60%	18%
задавати питання	16%	62%	22%
давати визначення ПОНЯТТЯМ	22%	60%	18%
класифікувати	30%	60%	10%
висувати гіпотезу	30%	57%	13%
проводити експеримент	25%	57%	18%
структурувати досліджений матеріал	35%	52%	13%
робити висновки й умовиводи	35%	52%	13%
доводити і захищати свою ідею	30%	50%	20%

Метод спостереження дозволив нам доповнити інформативні дані щодо сформованості цілісної картини світу у дітей. В процесі спостереження ми вивчали за поведінковим критерієм, як дитина вміє переносити свої знання про оточуючий світ у безпосередню практичну діяльність. Наскільки її знання співвідносяться з реальними діями дитини. Найкраще сформовані уявлення дітей про природне довкілля. Досить показово дошкільники демонстрували свої уявлення про навколишній світ в процесі сюжетно-рольових ігор. Вони виражали своє ставлення до учасників гри, проявляли турботу, робили зауваження, наслідуючи і відтворюючи ситуації з реального життя.

Наслідуючи стереотипи поведінки дорослих у конкретних ситуаціях, дошкільники переносять їх у ігрову діяльність. І від того наскільки позитивними чи негативними будуть дані шаблони поведінки буде залежати успішність процесу цілісного сприйняття світу дітьми.

Отримані результати в процесі спостереження засвідчують, що у 15% дітей сформоване цілісне уявлення про навколишній світ. Оскільки діти мають знання про навколишній світ, розуміють взаємозв'язок предметів і явищ в ньому, володіють адекватними способами вираження знань про світ і ставленням до нього.

62% дошкільників характеризуються недостатніми знаннями про навколишній світ, поведінкові прояви ситуативні, ставлення до об'єктів довкілля нестале. Змінюється в залежності від зміни ситуації, чи партнера по грі. І 23% дошкільників продемонстрували не сформовані уявлення про навколишній світ, а відповідно, і невміння контролювати свою поведінку і ставлення до інших. Крім того, у дітей майже відсутній пізнавальний інтерес, вони не цікавляться оточуючим світом, не вступають у розмову, не проявляють інтерес до спільної діяльності.

Отже, результати діагностики дітей дозволяють припустити, що включення старших дошкільників в цікаву і доступну їм пізнавальну діяльність, буде сприяти підвищенню у них рівня сформованості цілісної картини світу.

Підсумовуючи результати проведеного дослідження, ми виділили *рівні сформованості* цілісної картини світу у старших дошкільників: *високий, середній, низький*.

Таблиця 2.4.

Рівні сформованості цілісної картини світу у старших дошкільників

Рівні	Характеристика рівнів	ЕГ%
Високий	вказує на комплексне уявлення дитини про картину світу (має уявлення про взаємозв'язок всіх сфер картини світу; оперує чуттєвими образами і поняттями, які позначають їх; висловлює предметні і оціночні судження	12
Середній	вказує на локальність, мозаїчність уявлень дитини про картину світу (має розрізнені уявлення про	60

	сфери світу без осмислення їх взаємозв'язку, оперує чуттєвими образами, з допомогою дорослого використовує поняття і висловлює предметні судження).	
Низький	вказує на дифузне, нерозчленоване уявлення дитини про картину світу (має уявлення про поодинокі явища світу, не групує їх за сферами; оперує тільки конкретно-чуттєвими образами, ускладнюється у використанні понять, які не виражають суджень)	28

Таким чином, результати констатувального етапу дослідження засвідчують, що більшість дошкільників перебуває на середньому рівні сформованості уявлень про цілісну картину світу. Незначний відсоток дітей (12%) мають сформовану картину світу. І майже третина дошкільників перебуває на низькому рівні сформованості даної якості і це актуалізує продовження виховної роботи в даному напрямку.

2.3. Вплив закладу дошкільної освіти на формування цілісної картини світу у дошкільників

Одним із завдань констатувального етапу експерименту було вивчення ролі педагогів у формуванні цілісної картини світу у дошкільників. Анкетування вихователів дало можливість виявити розуміння педагогами важливості даної проблеми і використання ними форм, методів, засобів, які сприяють формуванню у дошкільників даної якості.

Аналізуючи дані анкети, варто зазначити, що педагоги, які мають більший педагогічний стаж роботи поставились більш відповідально до своїх відповідей на запитання анкети. Інші педагоги обмежились короткими відповідями.

Розкриваючи зміст поняття *цілісної картини світу* ніхто з педагогів не надав чіткого визначення, як це зазначають науковці. Крім того, не було

виділено складових цілвсної картини світу: світогляду, світосприйняття та світовідчуття. Це говорить про те, що даній проблемі не надавалось належного значення.

Пояснюючи дане питання педагоги надавали наступні відповіді: це «пізнання світу та навколишнього середовища дитиною; вміння аналізувати навколишнє; пізнання нового; розуміння взаємозв'язку у природі; це тваринний світ, природа, людське оточення, що складає цілісність; система знань, що дозволяють зрозуміти світ та його закономірності; відомості про взаємини людини з природою, суспільством, іншою людиною та самою собою» та ін.

Таким чином, 12% педагогів дали більш конструктивні відповіді, 48% розуміють поняття, але чіткого визначення не надали і решта 40% досить поверхово охарактеризували дане поняття.

Відповідаючи на питання, що стосується актуальності проблеми, всі педагоги дали стверджувальну відповідь. Також 100% вихователів зазначили, що формувати цілісну картину світу слід розпочинати з дошкільного дитинства.

Розкриваючи методи і прийоми, які варто використовувати для формування картини світу у дитини, більшість педагогів виділили гру, пояснюючи, що найбільшу частину інформації дитина отримує під час гри, в ігровому предметному середовищі. У грі, пояснюють педагоги, формуються знання про предмети, їх якості, розвиваються соціальні навички взаємодії, вольові, емоційні якості. Також вихователі зазначили, що іграшки повинні мати розвивальний характер, оскільки іграшки в умовах правильного психолого-педагогічного супроводу є могутнім джерелом інформації про світ, засобом формування цілісної картини світу. Педагоги виділили і наступні засоби: художню літературу, природу, зокрема, природній матеріал; мистецтво, слово педагога. У відсотковому відношенні можна показати, що 58% педагогів надали перевагу грі; 18% - природі; 14%- художній літературі; 10% – мистецтву. До методів віднесли дидактичні ігри, сюжетно-рольові,

читання художньої літератури, бесіди, спостереження, екскурсії, розглядання картин, перегляд фільмів, розповідання та ін.

Підсумовуючи відповіді педагогів даного блоку запитань можемо зробити висновок, що перелік методів і методичних прийомів більшою мірою спрямований на формування у дітей моральних якостей, розвиток їх мисленнєвих процесів, а не спрямовані на формування цілісної картини світу. Методи й прийоми на заняттях, загалом, використовуються традиційні й повторюються від заняття до заняття.

Аналіз відповідей педагогів на запитання другого блоку анкети «Використання художньої літератури у формуванні цілісної картини світу у дітей старшого дошкільного віку» засвідчує наступне. Як було зазначено вище, тільки 14% педагогів виділили художню літературу, як засіб формування цілісної картини світу у дошкільників. Відповідаючи на запитання цього блоку, таких педагогів було значно більше. Усі педагоги зазначили, що використовують художню літературу, в першу чергу, для розвитку мовлення дитини, завдання, що стосуються формування цілісної картини світу, сформульовані не були. Однак, десь половина педагогів написали, що використовують літературу для розвитку пізнання дитиною навколишнього світу, знайомлять дітей з життям і побутом людей, аналізують дії та вчинки героїв твору; знайомлять дітей із життям різних народів, вивчають різні природні явища, тощо. Тобто за допомогою художніх творів педагоги розширюють уявлення дітей про навколишній світ, водночас, формують моральні якості, як співчуття, толерантність, ввічливість, тоавариськість та ін.

Педагоги надають перевагу таким методам роботи з художнім твором, як читання, розповідання, бесіди, розглядання ілюстрацій, розігруванню сюжету твору. Всі без виключення педагоги стверджують, що дошкільники надають перевагу казкам. Вони із задоволенням слухають їх, переказують, розповідають знайомі казки. Водночас, діти вдаються до пояснення,

міркування, аналізу. Все це сприяє формуванню уявлень дошкільників про цілісну картину світу.

Проаналізувавши *календарні плани вихователів* старшої групи на наявність завдань щодо формування цілісної картини світу у старших дошкільників, ми побачили, що заплановані завдання спрямовані на формування ключових компетентностей. Сам термін «цілісна картина світу» педагогами не вживається. Можливо тому, що він відсутній у БКДО, але в освітніх програмах даний термін зустрічається.

Загалом, можна зробити висновок, що педагоги планують роботу спрямовану на формування у дітей знань про навколишнє, розвиток пізнавальних процесів, проте відсутній зв'язок набутих знань із поняттям «цілісна картина світу». Педагоги не пояснюють дітям дане поняття і не вживають його в практичній діяльності.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II

Здійснивши емпіричне дослідження на констатувальному етапі експерименту, ми змогли підтвердити зроблені у теоретичній частині роботи висновки.

Комплексне дослідження дозволило одержати цілісну характеристику рівнів сформованості цілісної картини світу у старших дошкільників. Було визначено високий, середній та низький рівень. На високому рівні перебувало 12% дошкільників; на середньому – 60%; на низькому – 28%.

Отже, більшість дошкільників перебуває на середньому рівні сформованості уявлень про цілісну картину світу. Незначний відсоток дітей мають сформовану картину світу. І майже третина дошкільників перебуває на низькому рівні сформованості даної якості і це актуалізує продовження виховної роботи в даному напрямку.

Аналіз відповідей вихователів на запитання анкети, дає можливість стверджувати, що всі вихователі вважають дану проблему актуальною, однак, у практичній діяльності не виокремлюють завдань на формування цілісної картини світу у дітей. Формування уявлень про навколишній світ відбувається завдяки реалізації інших напрямків освітньої програми. Також педагоги мали труднощі у характеристиці поняття «цілісна картина світу».

Перелік методів і методичних прийомів більшою мірою спрямований на формування у дітей моральних якостей, розвиток їх мисленнєвих процесів, а не спрямовані на формування цілісної картини світу. Методи й прийоми на заняттях, загалом, використовуються традиційні, й повторюються від заняття до заняття. У календарних планах також відсутні завдання, що стосуються формування цілісної картини світу у дошкільників.

Таким чином, у закладі дошкільної освіти в недостатній мірі запланована робота з дітьми старшого дошкільного віку щодо формування у них цілісної картини світу. Це зумовлює розробку системи роботи спрямованої на реалізацію вище зазначених завдань.

РОЗДІЛ ІІІ. ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОЇ КАРТИНИ СВІТУ У ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

3.1. Обґрунтування педагогічних умов формування цілісної картини світу у дошкільників засобами художньої літератури

Результати попереднього етапу експерименту показали, що у закладі дошкільної освіти недостатньо уваги приділяють формуванню у дошкільників цілісної картини світу, і, зокрема, використанню художніх творів як ефективного засобу формування даної якості у дошкільників.

Проаналізувавши праці відомих науковців та узагальнивши висновки констатувального експерименту, ми віділили *педагогічні умови* формування цілісної картини світу у старших дошкільників засобами художньої літератури. Серед них: дотримання програмових вимог при підборі художньої

літератури; врахування особливостей сприйняття дітьми змісту художнього твору; забезпечення здатності дошкільників до цілісного сприйняття й розуміння творів художньої літератури; підвищення педагогічного й психологічного рівнів підготовки вихователя до роботи з дитячою літературою; встановлення партнерських стосунків з родиною кожного вихованця.

Найбільш широко висвітлена проблема відбору книг для читання дошкільникам розглядається у роботах Л. Гурович, Н. Карпінської, О.Соловйової, В.Федєвської та інших. Так, О.Соловйовою було розроблено кілька критеріїв при відборі книг для читання:

1. Літературна цінність та висока художня майстерність.

2. Ідейна спрямованість дитячої книжки. Ідейність представлена у відповідність завданням морального та патріотичного виховання, любові до людей, до природи тощо. Наприклад, ідейність книги може визначатися моральним виглядом її героя.

3. Конкретні педагогічні завдання.

4. Доступність літературного твору, тобто його відповідність віковим, індивідуальним та психологічним особливостям дошкільників, таким як: увага, пам'ять, мислення, коло інтересів, життєвий досвід дитини.

5. Ясність сюжету, простота композиції [40].

Однією з найважливіших завдань дорослих є відбір художніх творів, які дійсно сприяють формуванню літературного смаку дитини. Батькам часто буває складно зорієнтуватися у різноманітності книг та у великому потоці інформації. Тому їм необхідно отримати цілісне уявлення про літературний текст та навчитися використовувати у відборі критерії художності. Як зазначає А.Богущ, при виборі літератури для дитини важливо враховувати, що книга повинна виконувати пізнавальні, естетичні та моральні функції, оскільки вона є засобом розумового, естетичного та морального виховання [6; с. 161].

Також в даний час з'явилося безліч відомих обробок дитячих творів (аудіокниги, електронні книги, відео-книги тощо). У зв'язку з цим при виборі певної обробки варто враховувати такі правила:

- доцільність використання цього твору в дитячій аудиторії;
- його справжня приналежність до мистецтва;
- відповідність художності ілюстрацій та змісту літературного твору.

При виборі книг важливо враховувати, щоб зображення персонажів, тварин, людей, предметів та явищ було максимально реалістичним.

Сприйняття дітей старшого дошкільного віку таке, що будь-яке яскраве враження викликає в них негайне прагнення творчості. Діти не можуть відкласти гру або малювання на завтра, тому що натхнення прийшло зараз. Після прослуховування літературного твору і правильно проведеної розмови, навіть діти, що практично не малюють, намагаються зобразити персонажів казки або особливо вразили моменти сюжету.

Особливості розуміння та сприйняття творів літератури дітьми старшого дошкільного віку, дозволяють сформулювати завдання ознайомлення дітей із книгою в даний період:

- розвиток уміння уважно слухати літературні твори;
- збагачення життєвого досвіду дітей знаннями та враженнями, які необхідні для розуміння сюжету книг;
- відбір для дітей спеціалізованої літератури;
- допомога дітям у складанні найпростіших (послідовних) зв'язків у творі;
- допомога у пошуку та розборі найбільш яскравих вчинків героїв та їх оцінки;
- підтримка емоційної зацікавленості у дитини під час читання книги та ін. [6].

Діти старшого дошкільного віку досить повно та чітко сприймають зміст твору, виявляють свою любов та співпереживання літературним героям. Вони

охоче вступають у діалог про прочитане, відповідають на запитання, переказують почуте із книги.

Науковці А. Богущ, Г. Беленька зазначають, що під впливом художнього слова в дітей виховуються потреби: у пізнанні світу через літературні твори; розуміння теми та змісту казки, оповідання; дитина усвідомлює зв'язок назви зі змістом, уміє виділити головне (дійові особи, їхні дії та стосунки), засвоює послідовність дій [6; 3].

Пізнавальне значення казки проявляється насамперед у тому, що вона відображає особливості явищ реального життя і дає широкі знання про історію суспільних відносин, працю і побут, а також уявлення про світогляд і психологію народу, оприроду країни, сюжети та образи укладають у собі широку типізацію, містять узагальнення явищ, життя та характерів людей

Художні тексти сприяють інтуїтивно та емоційно охоплювати цілісну картину світу у всьому різноманітті зв'язків речей, подій, стосунків і впливають на розвиток пізнавально – дослідницької, продуктивної, ігрової діяльності дітей та інших, самостійної або спільної з дорослими.

Вихователь стоїть перед складним завданням – донести до дітей зміст художнього твору, прирівнюючи його до виду мистецтва, розкрити задум автора, наповнити слухачів емоційними переживаннями, ставленням до літературних героїв.

Тому перед читанням твору, сам вихователь має прочитати твір, зрозуміти його зміст, проаналізувати художні образи. Крім того, має володіти технікою читання та розповідання – точною дикцією, засобами інтонаційної виразності.

Сім'я виступає головним соціальним інститутом виховання нового покоління, саме в ній закладаються першооснови духовно-морального розвитку особистості. На думку С.Денисової саме сім'я представляє середовище, де з раннього віку формується інтерес та любов до книги [22; с. 32].

Дитина починає вивчати та пізнавати світ саме з сім'ї: перші емоції, перші кроки, слова, книжки. Хороша книга в руках батьків та їх дитини – одна з ознак того, що в сім'ї існує читацька атмосфера, духовна єдність. Спільне читання дітей та батьків сприяє їх зближенню, а також допомагає дитині краще засвоювати зміст творів. За допомогою художніх творів здійснюється емоційне спілкування дитини з дорослими, які виступають для неї носіями людського досвіду.

Процес формування цілісної картини світу може бути побудований з урахуванням наступних принципів:

- діяльнісного: ніякий навчальний вплив іншої людини не може бути здійснено без діяльності самої дитини, і від того, як вона здійснюватиметься, залежить процес розвитку

- ампліфікації розвитку (збагачення дитячої діяльності) у дошкільному віці [23]. Відбір знань для дітей дошкільного віку має бути орієнтований на збагачення змісту їхньої діяльності, перспективи її розвитку;

- єдності афекту та інтелекту, який полягає у забезпеченні повноцінного емоційного життя дитини в процесі пізнання навколишнього світу у різних видах діяльності [13];

- інтеграції знань як встановлення співвідношень між природничо-науковим змістом та змістом, що відображає різні види людської діяльності, систему суспільних відносин. Реалізація цього принципу забезпечує відбір змісту знань розуміння дітьми цілісної картини світу;

- комплексності, яка виявляється у тому, що зміст знань має концентруватися у темах-комплексах врахування вікової актуалізації знань. Він означає відбір найбільш актуального для дитини кожного вікового етапу знання [12].

Таким чином, ми проаналізували педагогічні умови та виділили принципи формування картини світу у старших дошкільників. Реалізація вище зазначених умов та дотримання принципів організації освітнього процесу в

закладах дошкільної освіти, забезпечить успішне формування цілісної картини світу у дітей.

3.2. Методика формування цілісної картини світу у дошкільників засобами художньої літератури

Наступним етапом нашого дослідження є розробка системи роботи формування цілісної картини світу у старших дошкільників засобами художньої літератури, з урахуванням проаналізованих педагогічних умов.

Мета формувального експерименту: забезпечення педагогічних умов формування цілісної картини світу у старших дошкільників засобами художньої літератури.

Завдання:

- підібрати систему роботи з дошкільниками щодо формування цілісної картини світу, використовуючи твори художньої літератури;
- виділити форми роботи з педагогами в означеному напрямку.

Наша робота здійснювалась у двох напрямках. Перший передбачав взаємодію з дітьми; другий – педагогами.

Робота з дошкільниками базувалася на реалізації виділених педагогічних умов, які мали забезпечити формування цілісної картини світу у дітей засобами художньої літератури.

Враховуючи те, що процес пізнання світу старшими дошкільниками здійснюється у такій послідовності: сприймання (образ), осмислення та розуміння (значущість і смисли); узагальнення та систематизація (значущість і смисли); запам'ятовування (закріплення); перетворення та застосування (ціннісне ставлення) [Шелестова], нами був розроблений відповідний алгоритм при вивченні кожної теми. Були задіяні методи навчального пізнання: аналіз і синтез, порівняння, узагальнення, систематизація та класифікація.

У роботі з дошкільниками використовували всі види літератури: проза (епос), поезія (лірика), художня література й фольклорні жанри - народні казки, потішки, авторські казки, оповідання, науково-популярні жанри (енциклопедії).

Освітній процес здійснювався з урахуванням тематичного планування. Нами були підібрані теми, спрямовані на формування різних сторін картини світу: космос («Дитяча енциклопедія планети Земля»); предметний світ («Музичні інструменти»; «Рукотворний світ – він різноманітний»); неживий («Побутова техніка»; «Знайомство з рідкісними видами транспорту»); живий світ («Хто живе з людьми?»); "Квіти навколо нас"); соціальний світ («Я і мої почуття»; «Місто, в якому ми живемо. Наша вулиця. Архітектура. Професії дорослих»); мовний світ (прислів'я, приказки, скоромовки; "Казка брехня, та в ній натяк ...").

Завдання підібрані відповідно до кожного компонента.

Когнітивний компонент

Для формування у дошкільнят знань про навколишній світі використовувалися дитячі енциклопедії: «Дитяча енциклопедія планети Земля», автор Клер Хібберт, Гонор Гед, переклала Яна Головченко, на основі якої знайомили дітей з вулканами і землетрусами, чому з'являється вітер та іде дощ, а також з діяльністю людини. Наповнена несподіваними фактами і приголомшливими фотографіями, дана книга представляє різні континенти, їх клімат і людей, що там живуть. Ознайомлюючи дошкільників із змістом книги, вони ніби подорожують по планеті Земля і знайомляться із життям на Землі від часів зародження Сонячної системи до наших днів.

« Велика дитяча енциклопедія» знайомить дошкільників із предметним світом та неживою природою. Дошкільники знаходять відповідь на такі запитання: Чому кораблі не тонуть? Коли на Землі жили динозаври? Із чого зроблені зорі? Чому відбуваються землетруси? І т.д. Крім того діти дізнаються про різні дивовижні факти.

Про царство рослин і тварин дошкільники дізнавалися із енциклопедії «*Нова дитяча енциклопедія*». Нами була використана книга Ірини Товкая «*Тварини: дикі та свійські*», яка містить навчальні художні твори, додаткові інформаційні тексти «*Цікавинки*», які і ознайомлюють дітей зі світом тварин.

Далі пропонували дітям виконати завдання двох видів:

а) використання образних уявлень: побудувати зображення казкових тварини, використовуючи блоки Дьєнеша (набір з 48 геометричних фігур); придумати закінчення історії після прочитання оповідання;

б) які вимагають предметних висловлювань: відгадати загадки, ребуси (назва поняття); описати фігуру за властивостями (форма, колір, розмір, товщина).

Наступні теми вивчалися в межах ознайомлення з працею дорослих, читання віршів та оповідаць, розповідей вихователя.

Знайомлячи малюків з працею няні, двірника, шофера, кухаря, лікаря, які працюють безпосередньо в дитячому садку і яких діти добре знають, можна в процесі розмови використовувати вірші, в яких описано працю людей. Діти швидко запам'ятовують ці вірші. Завдяки цьому малюки дізнаються про те, що лікар - це добра і смілива людина, він допомагає дітям, звірятам, якщо вони хворіють. Також педагог може розповісти про лікаря дитячого садка. Вони дізнаються, що двірників, шоферів, лікарів, вихователів багато, вони працюють у різних місцях.

Розширюється кругозір дітей шляхом ознайомлення: «Ким працюють мами та тата»; «Про працю людей транспортних професій» наприклад, працю водія, регулювальника, водія автобуса, кондуктора, льотчика, стюардеси та ін., «Про працю будівельників» - маляр, муляр і т.д. Розповідали дітям про зміст праці, її громадську значимість. Однак розповідь про професії стає педагогічно значущою тоді, коли, пояснюючи зміст праці, наголошуємо не на конкретизації процесу, а на людині, її ділових і особистісних якостях, через художню літературу знайомимо дітей з людиною певної професії. При цьому звертається увага на те, як сумлінно, відповідально виконують дорослі свої

обов'язки, дбайливо ставляться до результатів праці та матеріалів: йдеться про доброту, привітність, готовність допомогти, життєрадісність людини-трудівника.

Зокрема, були використані вірші та оповідання: С. Михалкова "А що у вас?"; В. Сухомлинського "Моя мама пахне хлібом"; Е. Пермяка «Мамина робота»; Н. Найденової «Ольга Павлівна»; Я. Дягутіте «Земля» та «Руки людини»; С. Баруздіна «Хто побудував цей будинок?»; А. Бродського "Мій брат"; Н. Калініної «Як діти переходили вулицю» та «Де ночують трамваї та автобуси»; Б. Житкова «Світлофор» (з книги «Що бачив»).

Також знайомили дітей із такими професіями, як «фотограф», «косметолог», «програміст», «бухгалтер», «менеджер» та ін. У роботі використовується бесіда, наочний матеріал із добіркою віршів та загадок. Наприклад, "фотограф" вірш А.Барто "У фотографа", загадка: "Наведе скляне око, Клацне раз - і пам'ятаємо вас".

Ціннісно-смісловий компонент

Матеріал з формування емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу подавався дошкільникам у словесній формі через художні твори, бесіди після прочитаного, розглядання репродукцій картин за змістом твору, літературні вікторини. Дані методи були спрямовані на пробудження у дітей емоцій до прочитаного.

Ефективними прийомами формування ціннісного ставлення до навколишнього світу через твори художньої літератури були наступні: написання листа улюбленому герою, словесний малюнок, словесна гра.

Для формування у дошкільнят ставлення до навколишнього світу використовувалися завдання двох видів на основі змісту художніх творів.

1. Завдання, що викликають емоційні реакції: пригадати із змісту художнього тексту смішний епізод і розповісти його; висловити оцінне судження про вчинки дітей за змістом сюжету твору, зображених на картинках. При цьому дітям ставилися запитання: Як ви вважаєте, добре, чи

погано вчинили діти? Як би поступив (ла) ти?; пропонувалось висловити оцінне судження про ставлення персонажів один до одного.

2. Спонукали дітей давати оцінку особистим якостям головних героїв твору. При виконанні таких завдань у дошкільників розширються знання, спрямовані на пізнання світу через художні образи.

Методи ознайомлення з художніми творами

<i>Методи</i>	<i>Суть методу ознайомлення з художньою літературою</i>
Читання вихователем книги чи розповідання напам'ять	Це дослівна передача тексту. Той, хто читає, зберігаючи мову автора, передає всі відтінки думок письменника, впливає на розум і почуття слухачів.
Розповідь вихователя	Це відносно вільна передача тексту (можлива перестановка слів, заміна їх, тлумачення). Розповідь дає велику змогу привернути увагу дітей.
Інсценізація	Метод як засіб вторинного ознайомлення з художнім твором.
Вивчення напам'ять	Вибір способу передачі твору (читання чи розповідь) залежить від жанру твору та віку слухачів.

Традиційно в методиці розвитку мови прийнято виділяти такі форми роботи з книгою в дитячому садку:

- читання та розповідання художньої літератури;
- заучування віршів на заняттях (індивідуальний процес);
- використання літературних творів та творів усної народної творчості поза заняттями, у різних видах діяльності.

Діяльнісний компонент

Фактично, дитяча література – це особливий спосіб художнього відображення світу.

Читання оповідань, розповідь казок, розучування віршів сприяють розвитку навичок правильної поведінки на вулицях, з незнайомими людьми, у дітей виробляється психологічна стійкість поведінки в небезпечних ситуаціях.

У межах діяльнісного компонента використовували наступні методи: ігри-драматизації, інсценізацію, метод інтелектуальних карт.

Формування у старших дошкільнят цілісної картини світу засобами театралізованої діяльності сприяли *ігри-драматизації*. Вище зазначені методи забезпечують вправлення дітей відтворювати почуте через призму своєї свідомості, сформувати своє особистісне ставлення до навколишнього світу. Також нами був проведений вечір літературних розваг і організовано куточок книги.

Нами було проведене інтегроване заняття «*Світ навколо нас*» (див. дод. Д).

Розроблено і поведено заняття з ознайомлення з навколишнім світом для дітей старшого на тему: «*Безпека на дорозі*» (див. дод. Е).

Під час проведення інтегрованого заняття, на якому ознайомлювали дошкільників, складали інтелектуальні карти. Інтелектуальна карта допомагає дітям осмислити ключову ідею та багаторівневу сутність літературного твору. На основі художнього тексту організовували творчу взаємодію з дітьми, що сприяє зануренню дошкільників у сприймання змісту казки чи оповідання, допомагає їм набути життєвий досвід через усвідомлення дій персонажів та засвоїти події та явища навколишнього світу. Під час занять у дітей розвивається пізнавальна та творча активність.

Отже, освітня робота з дітьми старшого дошкільного віку передбачала ознайомлення їх з навколишнім світом через використання різних видів роботи з художньою літературою.

Наступним напрямком на етапі формування була *робота з педагогами*.

Нами була проведена консультація на тему «*Робота з дитячою книгою на занятті*» (див. дод. Є), де був представлений алгоритм читання дітям художніх текстів та ряд ігор для дітей на основі прочитаного, де б дошкільники в процесі гри озвучували епізоди тексту, розігрували ситуації, при цьому засвоювали реалії життя. Для педагогів ми розробили проект, який вони можуть реалізувати в роботі з дошкільниками старшої вікової групи.

Тема проекту: *«Формування цілісної картини світу через сприйняття художньої та пізнавальної літератури «Комірчина знань» (див. дод Ж).* В межах даного проекту передбачається встановлення педагогами партнерських стосунків з родиною кожного вихованця. Нами підібрано художні тексти, які доцільно використовувати у роботі з дітьми щодо формування у них цілісної картини світу. Дані твори ми погруппували за сферами (див. дод. З).

Таким чином, на формувальному етапі ми розробили систему роботи, яка включала комплексну взаємодію усіх учасників освітнього процесу. Виховні впливи на дітей були пов'язані з реалізацією педагогічних умов, які мали б забезпечити успішність розв'язання висунутих нами завдань щодо формування цілісної картини світу у дошкільників. А саме, врахування програмових вимог до підбору художньої літератури, особливості цілісного сприйняття дітьми змісту художнього твору, його розуміння. В роботі з педагогами мали місце педагогічні умови, що підвищують їх здатність до роботи з дитячою літературою та вміння встановлювати партнерські стосунки з родиною кожного вихованця. І були спрямовані на розвиток їх професійної компетентності щодо формування цілісної картини світу у дошкільників.

3.3. Оцінка ефективності методики формування цілісної картини світу у дошкільників засобами художньої літератури

Прикінцевий етап дослідження передбачав виявлення ефективності розробленої методики формування цілісної картини світу у дітей старшого дошкільного віку засобами художніх творів. З цією метою було проведено контрольний експеримент. Дітям було запропоновано завдання, аналогічні тим, які виконувались на констатувальному етапі.

Насамперед, було з'ясовано кількісні і якісні зміни рівнів сформованості цілісної картини світу у старших дошкільників.

Аналіз результатів контрольного етапу експерименту здійснювався в тій послідовності, в якій проводились діагностичні методики. Першою методикою був *дитячий малюнок*.

Аналізуючи малюнки, ми враховували всі групи зображень, які були виділили на попередньому етапі: загальний образ світу, серійні об'єкти, одиничні, цілісні образи.

На відміну від попередніх малюнків, у більшості дітей ми спостерігали уже композиційну єдність тих об'єктів, які вони малювали. Це говорить про те, що дошкільники намагаються зображати цілісні образи, а не одиничні предмети чи явища. Такий підхід розкриває ступінь обізнаності дитини з навколишнім, дає можливість визначити наскільки цілісно сформоване уявлення у дошкільників про навколишній світ, демонструє вміння об'єднувати різні предмети за характерними ознаками.

На підставі отриманих результатів ми виділили наступні рівні сформованості уявлень про навколишній світ: низький рівень 16% (на попередньому етапі було 27%); середній рівень – 59 (на попередньому -62%); високий рівень – 25% (на попередньому - 11%). Так як і на попередньому етапі в межах даної методики, більшість дошкільників перебувають на середньому рівні.

Розповідаючи за сюжетними малюнками, 18% дошкільників давали правильну оцінку діям і вчинкам героїв, зображених на малюнку. На попередньому етапі таких дітей було 12%. Вони емоційно відгукувалися про зображене, виражали своє ставлення, доповнювали сюжет вигаданими подіями. При цьому використовували свій життєвий досвід, уявлення про навколишній світ. Не справилися із завданням 15% дошкільників (на попередньому етапі було 28%), їм все ж таки було важко скласти сюжетну розповідь про зображене. Обмежувалися окремими фразами, але цілісність була відсутня. Це говорить про те, що у дітей ще не сформовані цілісні уявлення про навколишній світ. Більшість дітей перебували на середньому рівні, вони склали розповіді, але допускали помилки у поєднанні речень і

мали не чіткі уявлення про об'єкти та явища навколишнього світу, елементи яких мали місце на малюнку. Таких дітей було 67% (на попередньому етапі – 60%).

Відповіді дітей на запитання педагога стали більш ґрунтовними, обдуманними, демонстрували знання дошкільників про навколишнє. Відповідаючи на запитання, діти давали визначення поняттям, класифікували предмети та явища за спільними ознаками, структурували предмети, робили висновки.

Результати проведених методик контрольного експерименту засвідчують, що домінуючим рівнем сформованості знань про навколишній світ є середній, так як і на констатувальному експерименті.

Повторне використання методу спостереження дозволило виявити ступінь сформованості навичок пізнавальної діяльності на контрольному етапі експериментального дослідження та динаміку їх змін.

Таблиця 3.1

**Показники умінь пізнавальної діяльності
у старших дошкільників на контрольному етапі експерименту**

Показники	Рівні		
	<i>Низький</i>	<i>Середній</i>	<i>Високий</i>
спостерігати;	10%	65%	25%
розуміти проблему	10%	65%	25%
задавати питання	8%	60%	32%
давати визначення ПОНЯТТЯМ	16%	60%	24%

класифікувати	25%	60%	15%
висувати гіпотезу	25%	62%	13%
проводити експеримент	16%	62%	22%
структурувати досліджений матеріал	30%	63%	7%
робити висновки й умовиводи	25%	60%	15%
доводити і захищати свою ідею	16%	57%	27%

Відповідно до повторного включеного спостереження, число дітей з низьким рівнем сформованості навичок пізнавальної діяльності скоротилося. Збільшилася кількість дітей із середнім рівнем і зросла кількість дітей, які мають високий рівень сформованості даних навичок .

Одержані результати спостереження засвідчують, що в середньому 22% дошкільників мають сформовану цілісну картину світу. Оскільки розуміють предмети і явища навколишньої дійсності, їх цілісний взаємозв'язок. Середній рівень не змінився, залишилося 62% дошкільників, які мають не системні знання та уявлення про навколишній світ і 16 % залишаються на низькому рівні. Такі дошкільники характеризуються не сформованими знаннями про навколишній світ, відсутністю цілісного уявлення про предмети та об'єкти довколишнього світу.

Проаналізувавши результати проведеного дослідження і здійснивши порівняльний аналіз з попереднім етапом, було визначено динаміку сформованості цілісної картини світу у дітей старшого дошкільного віку засобами художніх творів. Порівняльні дані рівнів сформованості даної якості представлено у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

Порівняльні дані рівнів сформованості цілісної картини світу у старших дошкільників засобами художньої літератури на констатувальному і контрольному етапах (%)

Етапи експерименту	Рівні %		
	Високий	Середній	Низький
Констатувальний	12	60	28
Контрольний	22	62	16
Динаміка	+10	+2	-12

Таким чином, в результаті проведеної роботи з формування цілісної картини світу у старших дошкільників за допомогою реалізації сукупності педагогічних умов зменшилось число дітей низького рівня та зросла кількість дітей високого рівня. Середній рівень залишився майже без змін, оскільки збільшилась кількість дітей лише на 2%.

Дошкільники високого рівня показали вміння самостійно встановлювати закономірні зв'язки об'єктів, робити узагальнення на основі відомих суттєвих особливостей об'єктів, володіння системними знаннями та здатністю транслювати відомі їм закономірності на пізнання нових об'єктів та явищ навколишнього світу. Дані діти усвідомлюють своє місце у навколишньому світі та можливість у діяльній участі у його розвитку.

Проаналізувавши порівняльні дані діагностики рівня сформованості цілісної картини світу у старших дошкільників засобами художньої літератури на констатувальному та контрольному етапах, можна зробити висновок про ефективність організації системи роботи, що сприяє розвитку даної якості у дітей.

Провівши анкетування *вихователів*, було встановлено, що їхні відповіді на запитання анкети суттєво не відрізнялися. Однак, педагоги стали активніше використовувати художні твори з метою формування цілісної картини світу у дошкільників. Якщо під час констатувального етапу ніхто з педагогів не дав чіткого визначення поняттю *цілісна картина світу*, то після формувального експерименту всі намагалися пояснити дане поняття з наукової тички зору. Як і на попередньому етапі дану проблему педагоги вважають актуальною і

зазначають на систематичній роботі з дошкільниками щодо формування їх цілісних уявлень про навколишній світ.

Виділяючи методи і прийоми, які необхідно використовувати в освітній діяльності для формування картини світу у дитини, всі педагоги стали виділяти художню літературу, як один із ефективних засобів і пропонувати різні методи і прийоми роботи з художнім текстом. Частина педагогів звернула особливу увагу на розширення тематики змісту художніх творів, осучаснення їх, внаслідок чого поповнили свої бібліотечки новими книжками та збірниками.

Аналізуючи відповіді педагогів на запитання другого блоку анкети, можна стверджувати, що всі педагоги стали використовувати художні твори, вірші, малі фольклорні жанри для формування цілісної картини світу у дошкільників. Якщо під час попереднього анкетування, значна більшість вихователів заявляли, що використовують художню літературу для морального розвитку дитини, її мовлення, то після формувальних впливів стали зазначати, що художня література є ефективним засобом формування цілісної картини світу у дошкільників. Особливу увагу приділяли народним казкам, оповіданням про життя дітей, про лісових мешканців, явища природи тощо. Найбільш поширеними методами були і залишається читання, розповідання, бесіда, складання розповіді на основі прочитаного, по пам'яті, за сюжетною картиною, складання творчих розповідей тощо.

Що стосується календарних планів педагогів, то наступне планування, за словами вихователів, буде включати завдання, які пов'язані із формуванням цілісної картини світу у дошкільників. Запропонований нами проект буде втілений в освітню роботу закладу дошкільної освіти. Педагоги зазначили, що тісна співпраця з батьками забезпечить успішність даної роботи і позитивно вплине на розвиток дитини, збагачення її життєвого досвіду, засвоєнню знань про навколишнє.

Таким чином, результати формувального етапу дослідження показали, що запропонована експериментальна методика виявилась ефективною в

формуванні цілісної картини світу старших дошкільників засобами художніх творів. Це дає нам підстави стверджувати, що висунута нами гіпотеза є правильною, а виділені педагогічні умови доцільними.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ III

Розробляючи формувальний експеримент, нами виділено та обґрунтовано педагогічні умови формування цілісної картини світу у старших дошкільників засобами художніх творів. Такими умовами є: дотримання програмових вимог при підборі художньої літератури; врахування особливостей сприйняття дітьми змісту художнього твору; забезпечення здатності дошкільників до цілісного сприйняття й розуміння творів художньої літератури; підвищення педагогічного й психологічного рівнів підготовки вихователя до роботи з дитячою літературою; встановлення партнерських стосунків з родиною кожного вихованця.

Наша робота здійснювалась у двох напрямках. Перший передбачав взаємодію з дітьми; другий – педагогами.

Робота з дошкільниками базувалася на реалізації виділених педагогічних умов, які мали забезпечити формування цілісної картини світу у дітей засобами художньої літератури. Нами розроблена система роботи, яка включала підбір художньої літератури, яка мала пізнавальне значення для розвитку дитини. Це дитячі енциклопедії, казки, оповідання, вірші, прислів'я, приказки. Нами були підібрані теми, спрямовані на формування різних сторін картини світу: космос, предметний світ, живий світ, соціальний та мовний світ. Розроблено і проведено інтегроване заняття, в межах якого реалізувались завдання, спрямовані на формування цілісної картини світу у дошкільників.

Для роботи з педагогами було підготовлено консультацію, розроблено проект та складено перелік творів художньої літератури для роботи з дітьми.

Оцінка ефективності методики формування цілісної картини світу у дошкільників засобами художньої літератури здійснювалась під час проведення контрольного етапу експерименту.

В результаті проведеної роботи з формування цілісної картини світу у старших дошкільників за допомогою реалізації сукупності педагогічних умов зменшилось число дітей низького рівня та зросла кількість дітей високого рівня. Середній рівень залишився майже без змін, оскільки збільшилась кількість дітей лише на 2%. Результати формувального етапу дослідження показали, що запропонована експериментальна методика виявилась ефективною в формуванні цілісної картини світу старших дошкільників засобами художніх творів.

ВИСНОВКИ

Внаслідок проведеного дослідження, ми прийшли до таких висновків:

За першим завданням:

Теоретично обґрунтовано проблему формування цілісної картини світу у дошкільників. У сучасних дослідженнях поняття «картина світу» активно використовується в різних областях пізнання.

Поняття «картина світу» відноситься до фундаментальних категорій в зв'язку з тим, що воно виражає специфіку людини і її буття, взаємини зі світом, найважливіші умови її існування в світі. З цієї точки зору, «картина світу» є не тільки метою осмислення людиною навколишньої дійсності, а й інструментом активного управління людиною і її життєдіяльністю в усіх сферах.

По відношенню до дитини дошкільного віку, картина світу є цілісною системою образів світу, виражається в уявленнях дитини про світ та її місце в ньому. Картина світу є своєрідним результатом пізнання дитини, внаслідок якого у свідомості дошкільника утворюється певна модель устрою оточуючого світу.

Цілісна картина світу є повне і глибоке сприйняття, розуміння навколишнього світу, з відведенням собі в ньому певного усвідомленого місця і усвідомленням корисності власної діяльності для його збереження і поліпшення. Даний процес є, перш за все, пізнавальним процесом, що спирається на розвиток пізнавальних інтересів, починаючи з дитячого віку.

За другим завданням:

Величезним потенціалом для вивчення і пізнання цілісної картини світу має художня література. Художня література супроводжує дитину з перших

років життя, починаючи з колискових пісень. Книги різного змісту можуть допомогти дитині краще зрозуміти, як влаштований світ, а, можливо, навіть допомогти йому у вирішенні проблем в майбутньому.

Дитяча література через призму добра й зла, справедливості й упередженості, правди й кривди дає можливість дошкільнику отримати нові знання, засвоїти досвід і перенести його в реальне життя, повноцінно сприймаючи та інтерпретуючи навколишній світ. Зміст художніх творів виступає своєрідним транслятором інформації, моделей поведінки, світоглядних орієнтирів і водночас каталізатором дитячої свідомості.

Таким чином, вміло підібрані твори художньої літератури дозволяють показати дитині навколишній світ від найпростіших зв'язків до складних соціальних відносин. Художнє слово надає дитині безліч зразків діяння в різних соціальних ситуаціях, спонукає до власної активності, стимулює творчість. У дошкільників через художнє слово відбувається пізнання навколишнього світу.

За третім завданням:

На основі узагальнення наукових джерел визначено критерії та показники, за допомогою яких визначалися рівні сформованості цілісної картини світу у старших дошкільників: когнітивний (уявлення про світ, володіння поняттями, що описують картину світу, їх усвідомленість); ціннісно-смісловий (оцінки явищ дійсності, судження про значущість світу для суб'єкта, що пізнає); діяльнісний (застосування знань для опису картини світу, уміння інтегрувати знання, встановлювати взаємозв'язки і взаємозалежності).

Узагальнивши результати констатувального етапу дослідження, враховуючи попередньо виділені критерії та показники, нами було визначено рівні сформованості цілісної картини світу у старших дошкільників: високий, середній, низький. На високому рівні перебуває 12 % дітей; середньому – 60%; низькому – 28 %. Переважна більшість дітей перебуває на середньому рівні.

Виявлення низького рівня актуалізує виховну роботу з цією категорією дітей з метою формування цілісної картини світу.

За четвертим завданням:

З'ясовано, що на формування цілісної картини світу у дошкільників мають значний вплив педагоги закладу дошкільної освіти. Встановлено, що педагоги приділяють особливу увагу формуванню даної якості, однак, перелік методів і методичних прийомів більшою мірою спрямований на формування у дітей моральних якостей, розвиток мовлення, а не спрямовані на формування цілісної картини світу. Методи й прийоми на заняттях, загалом, використовуються традиційні, й повторюються від заняття до заняття. Педагоги планують роботу спрямовану на формування у дітей знань про навколишнє, розвиток пізнавальних процесів, проте відсутній зв'язок набутих знань із поняттям «цілісна картина світу».

Таким чином, у закладі дошкільної освіти в недостатній мірі запланована робота з дітьми старшого дошкільного віку щодо формування у них цілісної картини світу. Це зумовлює розробку системи роботи спрямованої на реалізацію вище зазначених завдань.

За п'ятим завданням:

Розроблено та апробовано систему роботи щодо формування цілісної картини світу у старших дошкільників.

Педагогічними умовами є: дотримання програмових вимог при підборі художньої літератури; врахування особливостей сприйняття дітьми змісту художнього твору; забезпечення здатності дошкільників до цілісного сприйняття й розуміння творів художньої літератури; підвищення педагогічного й психологічного рівнів підготовки вихователя до роботи з дитячою літературою; встановлення партнерських стосунків з родиною кожного вихованця.

Нами розроблена система роботи, яка включала підбір художньої літератури, яка мала пізнавальне значення для розвитку дитини. Це дитячі енциклопедії, казки, оповідання, вірші, прислів'я, приказки. Нами були

підібрані теми, спрямовані на формування різних сторін картини світу: космос, предметний світ, живий світ, соціальний та мовний світ. Розроблено і проведено інтегроване заняття, в межах якого реалізувались завдання, спрямовані на формування цілісної картини світу у дошкільників.

Для роботи з педагогами було підготовлено консультацію та розроблено проект «Формування цілісної картини світу через сприйняття художньої та пізнавальної літератури».

Результати контрольного експерименту засвідчили ефективність і продуктивність комплексної системи педагогічних умов щодо формування цілісної картини світу у дошкільників засобами художньої літератури.

Високого рівня сформованості цілісної картини світу досягли 22 % дітей (на констатувальному етапі їх було 12 %). На середньому рівні стало 62% дітей (до початку навчання було 60 %). Середній рівень залишився майже без змін, оскільки збільшилась кількість дітей лише на 2%. Кількість дітей з низьким рівнем зменшилася з 28 % до 18 % . Зросла обізнаність педагогів щодо формування цілісної картини світу у дошкільників засобами художньої літератури.

Таким чином, результати проведеного дослідження підтверджують висунуту нами гіпотезу про те, що виділені нами педагогічні умови виявились ефективними.

Викладені у дослідженні результати не розглядаються як вичерпні, такі, що повністю вирішують проблему формування цілісної картини світу у дошкільників засобами художньої літератури.

Перспективними залишаються такі аспекти проблеми, як формування цілісної картини світу у дошкільників засобами мистецтва; формування елементарних форм картини світу у ранньому віці; забезпечення наступності змісту, методів і форм організації освітньої діяльності з метою формування картини світу у старших дошкільників та учнів початкової школи; дослідження особливостей картин світ у дітей, що належать до різних статевих груп та у різних регіонах України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аніщук А., Мойсеєнко Ю. Дитяча література як засіб формування світосприйняття у дітей 5-6 років. Науковий збірник «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка», Том 1, № 28, С. 102-107.
2. Бакушинский А. В. Исследования и статьи. М.: Совет. худож. 1981. 351 с.
3. Беленька Г. Родинні читання: відновимо добру традицію! / Г. Беленька // *Дошкільне виховання*. 2013. № 2. С. 17-19.
4. Біла І. М. Розвиток художнього сприймання у дошкільному віці. *Практична психологія і соціальна робота*. 2014. № 1. С.4-8.
5. Богуш А. Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей в дошкільному навчальному закладі : підруч. для студ. вищ. навч. закл. ф-тів дошкільної освіти. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2006. 304 с
6. Богуш А. Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика : монографія. Запоріжжя : Просвіта, 2002. 216 с.
7. Босова, Л. М. Концептуальная картина мира как основа понимания смысла речевого произведения Режим доступа: URL : http://elib.altstu.ru/elib/books/Files/pa1999_1/pages/30/pap_30.html
8. Варій М.Й Психологія. Навч. Посіб.для студентів. 2-е вид. К., Центр учбової літератури.2009. 288 с.
9. Ватаманюк Г. П. Художня література як засіб формування духовного світу дитини. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського

держ. університету. Серія педагогічна. Вип. XIII. Кам'янець-Подільський, 2007. С. 237–240.

10. Венгер Л.А. Домашня школа мислення. М., Знання.1984. 80 с.
11. Виноградова, Н. Ф. Дети, взрослые и мир вокруг: учеб. пособие. М. : Просвещение, 1993. 128 с.
12. Виноградова, Н. Ф. Окружающий мир: Методика обучения : 1-4 классы. М. : Вента – Граф, 2005. С.4-10.
13. Выготский, Л. С. Вопросы детской психологии. СПб : Союз, 1997. 224 с.
14. Гавриш Н. В. Книжка – вихователь і учитель, або Як допомогти дитині відкрити важливі смисли за допомогою художнього твору. *Вихователь-методист дошкільного закладу*: 2013. № 6. С. 4-12.
15. Гавриш Н. В. Художня література в освітньому процесі: сучасні технології. Дошкільне виховання. 2011. № 2. С. 4–9.
16. Гальперин, П.Я., Талызина Н.Ф. Формирование знаний и умений на основе теории поэтапного усвоения умственных действий. М. : МГУ, 1968. 135 с.
17. Голінська Т.М. Поліхудожній розвиток молодших школярів засобами інтеграції мистецтв. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості*: проблеми і пошуки : зб. наукових праць / редкол. : Т.І. Сушенко (відпов. ред.) та інші. Вип. 26. Київ-Запоріжжя : ЗІПК, 2002. С. 415-419.
18. Горбаткина И. М. Формирование естественнонаучных представлений младших школьников. *Начальное образование*. 2005. №3. С.31-33.
19. Грипич С. Н. Роль дитячої художньої літератури у формуванні особистості та мовного розвитку дитини .*Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закл. освіти* : зб. наук. пр. 2012. Вип. 5 (48). С. 136-139.
20. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. М., Прогресс,1984. 400 с.

21. Давыдов В. В. Виды обобщения в обучении. М.: Педагогическое общество России, 2000. 480 с.
22. Денисова С.А. Родители о детском чтении и роли библиотек. *Родительское собрание по детскому чтению*. 2008. №5. С. 32-51.
23. Запорожец А. Избранные психологические труды : в 2 т. М. : Педагогика, 1986. Т. I. *Психическое развитие ребенка*. 320 с
24. Запорожец, А.В. Психология восприятия ребенком-дошкольником литературного произведения : Избр. псих. труды. М., 1996. Т.1. 66 с.
25. Запорожец, А.В. Психология восприятия сказки ребенком. *Дошкольное воспитание*. 1948. № 9. С. 57-67.
26. Ивашова О. А. Развитие исследовательских умений у младших школьников: методический аспект. СПб. : Культ-Информ-Пресс, 2008. 385 с.
27. Ивашова О. А. Применение исследовательских заданий в занимательной форме для становления вычислительной культуры у младших школьников. *Начальная школа*. 2009. N 8. С. 19-25.
28. Коломинский Я.Л., Панько Е.А. Учителю о психологии детей шестилетнего возраста: книга для учителя. Москва: Просвещение, 1988. 190 с.
29. Кононко Е.Л. Картина мира современного дошкольника. *Воспитатель-методист дошкольного заведения*, 2014. № 1. С.10-20.
30. Кононко О. Художня література. Коментар до Базового компоненту дошкільної освіти в Україні. К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. С.149-152.
31. Косенко, Ю.А. Формирование активности в игре. *Дошкольное воспитание*. 1989. № 6. С. 25-45.
32. Куликовская И. Э., Р.М.Чумичова. Технологии формирования у дошкольников целостной картины мира : учеб. пос.. М. : Пед. общество России, 2004. 186 с.
33. Масалкина, Е. А. Интеграция в курсе «Окружающий мир» как средство формирования у младших школьников первоначального понятия

целостной картины мира . Межвузовская web-конференция «Ребенок в языковом и образовательном пространстве». М. : 2013. С. 228-232.

34. Мацко Л. А., М.Д.Прища. Основы психології та педагогії: навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2009. 158 с.

35. Мейдер, В. А. Концепция современного естествознания: учебно-методическое пособие. М. : ФЛИНТА, 2014. 533 с.

36. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии. СПб.: Издательство «Питер», 2000. 448 с.

37. Сериков В. В. Развитие личности в образовательном процессе: монография. Издательство: Логос, 2020. 448с.

38. Симоненко С. М. «Образ світу» та «картина світу» як детермінанти індивідуальних стратегій візуально-мислинневої діяльності суб'єкта: Режимдоступу:https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/9_2011/59.pdf

39. Смирнова Е. О. Детская психология : учебник для вузов. 3-е изд., перераб. СПб. : Питер, 2009. 304 с.

40. Соловьева Е. Е., Карпинская Л. А., Щепетова Н. Н. Родная речь. Книга для чтения. Издательство: Концептуал, 2020. 128 с.

41. Суворова, А. Н. Картина мира и проблемы ее типологизации: автореф. дисс. канд. филос. наук: 09.00.01. Самара, 1996. 22 с.

42. Теплов Б. М. Психологические основы художественного воспитания. Известия АПН РСФСР, 1947, №11. Отделение педагогики, С.7-29.

43. Ушакова О.С., Струніна Е.М. Методика розвитку мовлення дітей дошкільного віку. М. 2003. 2004. 288 с.

44. Ушинский, К. Д. Педагогическая антропология : Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии. Ч.2. М. : Изд. УРАО, 2002. 496 с.

45. Формируем у старших дошкольников целостное мировоззрение: учебно-методическое пособие /Авт. кол-во: Кононко Е.Л., Луценко В.А., Нечай С.П., Плохий З.П., Сидельникова А.Д., Старченко В.А., Терещенко А.П., Шелестова Л.В., Якименко Л.Ю. - М.: «Имекс-ЛТД». 2013. 260 с..

46. Чудинова Е. В. , Е.Н.Букварева. Окружающий мир. Методические рекомендации для учителя. 3 класс .М. : Вита-Пресс, 2003. 112с.
47. Шелестова Л. Формування картини світу сьтарших дошкільників: стратегія, напрямки, практична реалізація. *Вісник Інституту розвитку дитини. Сер. : Філософія, педагогіка, психологія.* 2014. Вип. 36. С. 102-108. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2014_36_1
48. Эльконин, Д. Б. Психология развития. М. : Академия ИЦ, 2007. 512 с.
49. Яблонська І. П. Образ соціального світу в процесі соціалізації особистості дитини. *Наука і освіта*, № 10, 2014. С. 227-231.
50. Яркіна Л.В. , Савицкая Ю. А. Формирование картины мира у дошкольников: теория и методика обучения. *Педагогика. Психология. Социокинетика*, Вестник КГУ № 2, 2018. С.191-195.
51. Redfield R. Little Community: Comparative Studies of Cultures and civilizations. Chicago, IL.: University of Chicago Press, 1955.

ДОДАТКИ

Додаток А

Діагностичний матеріал для рисункової методики

"Символічне зображення картини світу" у старших дошкільників

1. Нежива природа.

А) Космічного масштабу + глобус, мапа Земної кулі;

Б) У масштабі Землі, крім материків, світовий океан і загальний вигляд поверхні, тобто. "розмальовка" Земної кулі.

Об'єкти:

- Зображення галактики;
космічний простір (якщо зафарбовано);

- сонце;
- Місяць повний, місяць;
- промені;
- планети;
- Кратери;
- Зірки;
- Комети, метеорити, астероїди;
- планети (крім Землі);
- земну кулю;
- земна вісь;
- орбіти планет та супутників;
- небо (якщо зафарбоване);
- Хмари;
- веселка;
- Опади: сніг, дощ.

Земля-суша:

- паралелі та меридіани;
- материки;
- невизначена земля (зафарбована);
- ґрунт;
- пустелі;
- берег (у тому числі піщаний, пляжний) (якщо земля, суша зображена на кордоні з водою – часто у вигляді урвища);
- Острова;
- каміння;
- начинка Землі;
- сторони світу;
- лінія горизонту;
- Гори, у тому числі вулкани, гірські масиви.

Вода:

невизначена вода (зафарбована); водоймище (без конкретних кордонів та назв);

- моря, Світовий океан;
- Озера;
- річки, струмки;

- водоспади;
- льоди;
- Краплі.

Пори року.

Час доби.

Вогонь.

2. Жива природа.

2.1. Рослини:

- Деревя: листяні (неекзотичні), ялини, пальми, у тому числі у вигляді лісу, дупла;
- кущі;
- трава;
- квіти;
- плоди;
- гриби;
- водорості;
- та ін рослини.

2.2. Тварини:

- комахи (метелики);
- риби;
- земноводні;
- черв'яки;
- звірі;
- птахи;
- Доісторичні істоти; та місця їх проживання: нори, гнізда.

3. Людина:

- Постаті (реалістичні);
- Зображення людей з чітко промальованими особами;
- Умовні зображення;
- Хтось конкретний

Світ людини (рукотворний світ).

4.1. Позначки на карті або вид зверху країни, міста.

4.2. Будівлі:

- огорожі;
- Житлові будинки: міські, сільські, замки, палаци;
- храми;
- господарські споруди;
- Деталі будівель: сходи, антени, дим;
- приміщення зсередини

у них: двері, вікна;

4.3. Дороги (зокрема вулиці міста, коли зображено проїжджу частину).

Техніка, транспорт, предмети побуту:

- Автомобілі;
- кораблі, човни;

- Літаки;
- космічні кораблі;
- побутова техніка;
- меблі;
- одяг (якщо зображено окремо від людини);
- посуд;
- зброя;
- їжа;

4.5. Культура, навчання:

- картини;
 - книги (у тому числі підручники);
 - Зошити, щоденники;
 - письмові, малювальні приладдя;
- знаки: цифри, літери, напис, підпис, розділові знаки, математичні та ін.

4.6. Іграшки та ігри.

5. Надприродне.

- Добро: Бог, боги, ангели, духи (добрі);
- зло: чорти, злі духи.

6. Абстрактні фігури:

- Точки;
 - Прямі лінії;
 - плавні криві;
 - Кола, сфери;
 - Півсфери;
 - овали «яйце»;
- спіралі;
- Кути;
 - стрілки;
 - трикутники;
 - Прямокутники;
 - штрихування.

Діагностичний матеріал для виявлення сформованості цілісної картини світу

Тварини.

1. Чи знають діти тварин основних класів (звірі, птахи, комахи, риби, земноводні)?
2. Чи знають особливості поведінки, довкілля, чим харчуються, де і як знаходять корм, як пересуваються, як пристосовуються до сезонних змін, рятуються від ворогів?
3. Чи знають, як забезпечити догляд за тваринами?
4. Чи можуть визначити стадії зростання та розвитку тварин?
5. Чи відносять тварин до живих істот та за якими ознаками?
6. Чи вміють встановлювати зв'язки між середовищем проживання та зовнішнім виглядом, середовищем проживання та способом життя тварин?

Сформованість понять «звірі», «птиці», «риби», «комахи».

Методика діагностики. Приготувати картинки із зображенням тварин різних екологічних груп: із зображенням стадій зростання та розвитку (риби, курча); дидактичну гру «Зоологічне лото»; моделі понять «птахи», «звірі» "риби", "комахи", "тварини".

Розмова за картинками.

1. Хто це?
2. Склади групи «звірі», «риби», «птахи», «комахи», «тварини»
3. Знайди (підбери) моделі до цих груп тварин.
4. Чому ти об'єднав риб (птахів) в одну групу?
5. Розклади картинку із зображенням зростання та розвитку тварин (кішки, курча, риби). Що було спершу. Що потім?
6. Що відбувається з тваринами (рибами та ін) взимку, навесні, влітку?
7. Чому це відбувається?

Рослини.

1. Чи вміють діти розрізняти та називати трав'янисті рослини, чагарники, дерева, кімнатні рослини?
 2. Чи знають органи рослин та їх функції?
 3. Чи знають стадії росту та розвитку рослин?
 4. Чи знають потреби рослин?
- Чи знають особливості догляду за кімнатними рослинами?
6. Чи знають, як і чому рослини пристосовуються до сезонних змін?
 7. Чи відносять рослини до живих істот?
 8. Чи роблять угруповання: «трави», «чагарники», «дерева», «рослини», «жива», «нежива».

Методика діагностики. Приготувати картинку із зображенням рослин квітника, городу, луки, лісу, поля; кімнатні рослини; картинку із зображенням стадій зростання та розвитку гороху (квасолі); моделі понять трави, чагарники, дерева, рослини, жива природа, нежива природа.

Розмова за картинками.

1. Назви цю рослину.
2. Де росте?
3. Намалюй (або розклади) картинку по порядку: як росте горох (квасоля)?
Що робити, щоб рослини добре росли?
5. Назви та покажи рослини, які люблять багато світла, вологи.
6. Чому вони люблять багато світла, вологи?
7. Що буває з рослинами (городу, лісу та ін) взимку, навесні, влітку?
8. Чому це відбувається?

Організація гри «Плутанина».

Завдання:

А) розташуй рослини правильно; чому частини рослини слід розташувати саме так, а чи не інакше?

В) навіщо рослині листя, стебла, коріння. Квіти?

Методика діагностики. У ході індивідуальної розмови покласти перед дитиною 10 картинок із зображеннями живих об'єктів (тварини, рослини, людина), неживої природи (сонце, дощ), а також предметів, створених людиною (будинок, літак), і запропонувати вибрати картинку із зображенням живого.

Розмова за картинками.

- 1) Поясни, як ти дізнався, що це все живе?
- 2) Чому ти вважаєш, що (називається конкретна тварина чи рослина) живою?
- 3) Що потрібно тваринам (рослинам), щоб жити?

Тут потрібно дати ілюстрації 10 предметних картинок: корова, ворона, жаба, дерево, гриб, людина, сонце, дощ, будинок, літак.

Критерії оцінювання

Повнота (або обсяг) знань – різноманіття об'єктів та сторін об'єкта, що пізнається.

1) Істотність знань – виділення суттєвого в об'єкті.

Узагальнення знань – виявлення сутності цілого класу об'єктів, об'єктивних зв'язків усередині класу (позначається на узагальнених уявленнях, елементарних поняттях).

3) Системність знань – пізнання сукупності об'єктивних суттєвих зв'язків; цілісний розгляд об'єктів, що відтворює зміст та структуру понять про них.

Додаток В

Протокол спостереження

Дата _____

Ім'я дитини _____

Вік дитини _____

Діяльність, у процесі якої проводиться спостереження за дитиною _____

№	Критерії	Постійно	Частково	Не простежується	Коментар
1	<p>Прояв знань, уявлень про оточуючий світ:</p> <ul style="list-style-type: none"> • проявляє адекватні знання про природу, людей, оточуючий світ; • проявляє елементарну розсудливість під час діяльності. 				
2	<p>Виявлення емоційно-ціннісного ставлення до оточуючого світу:</p> <ul style="list-style-type: none"> • виражає емоційні реакції під час взаємодії з оточуючим світом(включаючи: природу культуру, людей та самого себе): <ul style="list-style-type: none"> – позитивні – негативні – байдужі • виражає власне 				

	<p>ставлення до об'єктів та явищ пізнання:</p> <ul style="list-style-type: none"> – зацікавлене – позитивне – негативне – байдуже 				
3	<p><i>Узгодженість поведінки із знаннями про довколишній світ</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • характер поведінки під час пізнання оточуючого світу: <ul style="list-style-type: none"> – безпечна – небезпечна – керована – некерована • спрямованість взаємодії з оточуючим світом: <ul style="list-style-type: none"> – творча – репродуктивна – конструктивна – деструктивна • Самостійність прийняття рішень 				

Анкета для педагогів**Шановні вихователі!**

Ми досліджуємо сформованість картини світу у старших дошкільників. Просимо Вас щиро відповісти на запитання нашої анонімної анкети. Дякуємо за співпрацю!

Анкета**I. Паспортичка**

1.1 Освіта _____

1.2 Досвід роботи _____

II. Вплив педагога на формування цілісної картини світу у дітей старшого дошкільного віку

2.1 Дайте визначення поняття «цілісної картини світу» _____

2.2 Чи вважаєте Ви, що проблема формування цілісної картини світу є актуальною й важливою в сучасній системі дошкільної освіти? _____

2.3 З якого віку, на Вашу думку, слід починати цілісної картини світу формувати в дитини? _____

2.4 Які методи та засоби використовуєте у роботі з дошкільниками? _____

III. Використання художньої літератури у формуванні цілісної картини світу у дітей старшого дошкільного віку

2.1 Чи використовуєте художню літературу з метою формування цілісної картини світу у старших дошкільників? _____

2.5 Яким методам роботи на основі художньої літератури надаєте перевагу? _____

2.6 Яким художнім творам діти надають перевагу? _____

Дякуємо за співпрацю!

Інтегроване заняття

Конспект заняття по ознайомленню з навколишнім світом «Світ навколо нас» для дітей старшого дошкільного віку

Мета: Формувати інтерес до навколишнього світу природи.

Завдання:

- розширювати знання дітей про тварин, птахів, рослини, дерева;
- удосконалювати діалогічну мову у дітей;
- розвивати пам'ять, мислення у дітей;
- виховувати вміння надавати допомогу один одному.

Правила гри: Змагання між дітьми, хто швидше відповість на запитання, у кого виникає складне становище, допомагають всі.

За правильну відповідь, гравцеві вручається приз - у вигляді жетона (сонечко).

Ігрова дія. Діти змагаються між собою, хто швидше і правильно відповість на запитання вихователя, і правильно підніме картку з відповіддю.

Зміст: Ведучий (вихователь) бере по черзі картки із завданнями, завдання залишає собі, а картки із зображеннями (тварин, птахів, різних слідів, квітів, дерев, грибів) розкладає перед гравцями. Ведучий читає завдання, а гравці повинні правильно вибрати картку і підняти її і проговорити, що на ній зображено. За правильну відповідь дитина нагороджується жетоном.

Методи і прийоми:

- Словесні (пояснення, питання);
- Наочні (картки - ілюстрації);
- Практичні (гра);
- Сюрпризний момент (лист, казковий персонаж).

Обладнання та матеріали:

Дидактична гра: «Світ навколо нас»; жетони; стільці; стіл; лист; костюм Лісовичка.

Попередня робота:

Бесіди і розглядання різних ілюстрацій з дітьми - про тварин, про птахів, про гриби, про рослини.

Під час прогулянок розгляд дерев, які у них листя.

Дидактичні ігри: «Чиї сліди?»; «Чий будиночок?»; «Дітки з гілки».

Читання казок про тварин.

Хід проведення дидактичної гри: «Світ навколо нас».

Вихователь: Діти, подивіться, нам прийшов лист. Давайте відкриємо і подивимося від кого він.

(Читаю лист дітям)

«Доброго дня, діти, я запрошую вас до себе в гості на екскурсію в ліс.

Ваш друг, Лісовичок »

Діти, вам хочеться відправитися на екскурсію до Лісовичка?

Діти: Так!

Вихователь: Ну тоді ходімо з вами в гості до Лісовичка по стежці.

(Іду разом з дітьми)

Вихователь: (Звертаю увагу дітей на коробку і лист, який лежить на пеньку).

-Подивіться діти, це що таке лежить на пеньочку?

Діти: - Коробочка.

-Конверт.

Вихователь: Він напевно для нас.

Давайте прочитаємо, що ж в цьому листі написано.

(Читаю лист)

«Малята, перш ніж ви потрапите до мене на лісову галявину, ви повинні виконати мої завдання, які я для вас приготував в коробочці. Ваш друг Лісовичок »

Вихователь: Дітки, вам хочеться потрапити на лісову галявину до Лісовичка?

Діти: Так!

Вихователь: Давайте подивимося, які завдання лежать в коробочці.

(Відкриваю коробку)

-Подивіться, та тут картки для гри - з тваринами, деревами, квітами, і до кожної картки, написано завдання, і ще є жетони, їх Лісовичок приготував, це малята, за правильну відповідь. Я вас буду нагороджувати.

(Показую дітям)

- Діти, ми з вами втомилися поки йшли, давайте з вами сядемо на пеньок біля столика і пограємо в гру: «Світ навколо нас».

Діти, я вам буду задавати запитання, ви повинні будете знайти правильну відповідь за допомогою картки і підняти її. Але ви не поспішайте, спочатку уважно послушайте моє запитання, потім подумайте, і тільки після цього підійміть картку.

Зрозуміло, діти?

Діти: Так.

Вихователь: Плодом якого дерева є жолуді?

Маша: Береза.

Вихователь: Маша, ти поспішила з відповіддю і не правильно підняла картку.

Вихователь: Діти, подумайте ще.

Ліза: Дуб.

Вихователь: розумничка, Ліза.

Вихователь: У кого є луска?

Артем: Ось у рибі.

Вихователь: Правильно, Артем, а як називається ця риба?

Артем: Щука.

Вихователь: Молодець!

-Виберіть сліди горобця?

Олена: Ось ці.

-Яка з цих птахів відлітає на зиму в теплі краї?

Ліза: Журавель.

Вихователь: Молодець.

Які з цих грибів - опеньки?

Ваня: Ось ця картинка.

Вихователь: У кожного з цих тварин є копита?

Юля: У конячки.

Вихователь: Хто з цих тварин живе на крайній півночі?

Юля: Білий ведмідь.

Вихователь: Який з цих листів - кленовий?

Маша: Ось цей.

Вихователь: Чиї це сліди?

Ваня: Ведведя.

Вихователь: Яка з цих тварин не є домашньою?

Ліза: Їжачок.

Вихователь: Підберіть до цього плоду насіння.

Олена: Ось ця картинка.

Вихователь: Альона, а яке насіння на зображенні, яку ти підняла?

Олена: Насіння.

Вихователь: А я Альона який плід показую? Насіння де ростуть?

Ліза: У соняшнику, в городі.

Вихователь: Правильно. Діти, давайте допоможемо Олені, підібрати правильну картинку.

Ліза: Ось горох.

Вихователь: Молодець.

-Яка з цих квітів - садова?

Юля: Гладіолус.

Вихователь: Яка з цих тварин впадає в зимову сплячку?

Маша: Ведмідь.

Вихователь: Хто з цих тварин не живе в норі?

Ваня: Миша.

Вихователь: У якої тварини є панцир?

Ліза: У черепахи.

Вихователь: Який з цих предметів не належить до живої природи?

Юля: Камінці.

(За правильні відповіді вихователь роздає жетони)

Лісовичок: Молодці, дітки! Чув я і спостерігав за вами, як ви добре справлялися з моїми завданнями. Тепер я запрошую вас усіх на екскурсію в літній казковий ліс. Ходімо за мною.

Лісовичок: (Ходить разом з дітьми)

- Подивіться, дітки, як красиво в лісі, ось тут ростуть ягоди, а ось тут ростуть і цвітуть квіточки. Ось тут мишка живе. Подивіться на дерево он туди (показує, бачите дупло, це дупло - білочки. А що білочка заготовляє собі на зиму?

Ліза: Горішки.

Юля: Гриби.

Ваня: Ягоди сушить і гриби.

Лісовичок: Правильно, молодці.

Вихователь: Лісовичок, спасибі тобі велике за твою гостинність, але нам з малятами потрібно повертатися назад в дитячий садок. Ми ще до тебе прийдемо.

Лісовичок: Дітки, цю гру я вам подарую, ви будете грати в дитячому садку і мене згадувати.

Діти: Дякую! До побачення!

Лісовичок: До побачення.

Вихователь: Діти, вам сподобалося в гостях у Лісовичка?

Діти: Так!

А що найбільше вам запам'яталося?

Ваня: Мені Лісовичок.

Ліза: Мені сподобалося картки вибирати.

Юля: Мені гуляти з Лісовичком.

Маша: А мені на пеньку сидіти, так цікаво.

Ліза: А мені жетони отримувати.

Вихователь: Діти, а давайте подивимося у кого з вас більше всіх жетонів?

(Діти рахують)

Діти: У Лізи.

Вихователь: Давайте я ще подивлюся і перевірю, правильно ви порахували жетони.

-Молодці, правильно. Ліза у нас перемогла, вона набрала більше всіх жетонів.

Вихователь: Молодець, Ліза!

Ви дітки, мені теж всі сподобалися, молодці, ви теж старалися!

Конспект заняття з ознайомлення з навколишнім світом для дітей старшого дошкільного віку : « Безпека на дорозі»

Програмовий зміст:

- продовжувати формувати у дітей уявлення про поняття “небезпека”; закріплювати знання про види світлофорів, дати поняття що вони керують складним рухом транспорту і пішоходів на вулицях і дорогах; продовжувати знайомити дітей з правилами дорожнього руху, дорожніми знаками, зеброю;
- розвивати вміння використовувати набутті знання в повсякденному житті; аналізувати, робити висновки, узагальнення;
- виховувати культуру поведінки на вулиці.
- удосконалювати вміння роботи з ножицями, формувати вміння вирізати по контуру, по прямій лінії, зрізати куточки, правильно розташовувати елементи аплікації.

Матеріал: світлофори, сюжетні малюнки, зебра, малюнки дорожніх знаків, макет міста.

Хід заняття:

I Етап спілкування: Гра “Прогулянка”. Стали в коло всі малята. Ось таксист проїхав швидко, йдемо по вулиці гуляти. Посміхнувся привітно діткам, Ми собі гуляємо. Ось де голуб прилетів,.Та все примічаємо. І на тротуар присів. Ось стрибають горобці. Гарна вулиця у нас. Жваві сірі молодці. Та до дитсадка вже час. (Звук гальмування машини). Що це за звук? - Чому стаються аварії?

- Щоб не сталося біди на вулицях, потрібно знати і виконувати правила дорожнього руху

- А ви хочете вивчити ці правила? То ж повертаємось в дитячий садок і будемо їх вивчати.

II Етап пізнавальної діяльності: Бесіда:

- З кожним роком на наших вулицях зростає кількість машин. Одні з них перевозять вантажі, інші пасажирів. Учасниками дорожнього руху є водії, пішоходи, пасажир. Для того, щоб на дорогах було безпечно всі вони повинні дотримуватись правил

-Скажіть, кого називають водієм?

-Кого називають пасажиром?

- Як пасажир може порушувати правила дорожнього руху?

- Пасажир повинен пам’ятати правила поведінки в транспорті: не відволікати водія, не сваритися, не бешкетувати.

Кого називають пішоходом?

- І водії, і пішоходи, і пасажир повинні знати і дотримуватися правил дорожнього руху Види світлофорів.

- Відгадайте загадку: хто допомагає порозумітися на дорозі водіям, і пішоходам. Що стоїть на вулиці високе та триоке.

Червоно - жовто - зелене Моргає в усі боки? – Пригадайте вірш про світлофор- Скільки кольорів у світлофора? - Що означає кожен колір для пішохода?

Дидактична гра “Підбери колір” (Вихователь пропонує розглянути ситуації на малюнках та підібрати для пішоходів відповідний колір світлофора).

– Чи можуть водії бачити світлофор, який горить для пішоходів?

- Трьохкольоровий світлофор можуть використовувати і водії і пішоходи. (Демонструє двокольоровий світлофор).

- А цей світлофор тільки для пішоходів. Чим він відрізняється? (Звучить звуковий сигнал світлофора для незрячих).

- Закрийте очі, чи легко так перейти дорогу?

– Що означає цей сигнал? Кому він потрібен?

- Для чого потрібні цифри на світлофорі?

- Отже, світлофори допомагають керувати порядком на дорозі. Є світлофори для водіїв, пішоходів, звуковий світлофор для незрячих та з цифрами. Фізхвилинка 1, 2 – всі присіли, потім вгору підлетіли 3,4 – нахилились, із струмочка гарно вмились 5,6 – всі веселі, крутимось на каруселі. 7,8 – в потяг сіли, ніжками затупотіли 9, 10 – відпочили, до роботи приступили. *Дорожні знаки*

- Якщо не має світлофора, де можна ще переходити дорогу? - Згадаємо, як правильно переходити дорогу по зебрі?

- Що за біла смуга перед зеброю?

- Навіщо дивитися по сторонам?

- Що ще допомагає водіям і пішоходам на дорозі? (Розгляд дорожніх знаків). – Згадаємо дорожні знаки. (Діти показують заборонні, наказові, інформаційні знаки)

– Познайомимося, ще з попереджувальними знаками: обережно діти, обережно дорожні роботи. (Робота з макетом міста. Діти розглядають кожен знак та знаходять йому відповідне місце на макеті).

IV Етап перетворювальної діяльності. Аплікація (колективна робота): “На вулицях мого міста”.

- Жителі нашого міста прислали листа: Вчора злива всі дорожні знаки змила. На дорозі нелади. Страшно й глянути туди. Не згадаємо ніяк, де який потрібен знак.

а) Інструктаж виконання роботи (Вихователь ділить дітей на три підгрупи. Дає завдання кожній підгрупі. Пояснює виконання роботи. 1 – виготовляють світлофори. 2 – дорожні знаки. 3 – зебру).

б) Правила поведінки з ножицями.

в) Пальчикова гімнастика.

д) Практична робота.

IV Етап контрольної-оцінювальної діяльності. Розгляд виконаних робіт. Пригадування віршиків про дорожні знаки. Підведення підсумків.

- Що допомагає слідувати за порядком на дорозі?

- Що нового ви дізнались?

Алгоритм роботи з дитячою книгою на занятті

1. Термінологічний аналіз ключового поняття. Спочатку вихователь пропонує дітям осмислити сутність поняття, якому буде присвячене заняття. Педагог допомагає вихованцям, спираючись на власний досвід, застосовуючи різні способи та прийоми, усвідомити, що означає це поняття, як це поняття співвідноситься з іншими поняттями. Осмислення ключових понять підготує дітей до сприйняття центральної ідеї твору.

2. Читання художнього твору з попереднім націленням та наступним обговоренням представляє дітям соціальну ситуацію як зразок розв'язання літературними персонажами проблеми, обговорення якої розпочалося на занятті. Важливо націлити дошкільнят на сприйняття ключової ідеї твору. Після прочитання твору педагог звертається до вихованців із запитанням, що було закладене в орієнтуванні на прийняття тексту. Слід зауважити, що педагог не проводить бесіду за традиційною методикою, яка передбачає відтворення сюжетної лінії. Важливіше допомогти дітям розібратися в самій ситуації.

3. Організація проживання осмисленого соціального правила допомагає дітям не лише усвідомити сутність та вербалізувати свої розуміння визначеного в тексті художнього твору соціального правила, а й відчувати його в емоційному проживанні, пропустити крізь власний досвід, оцінити себе за готовністю вчиняти відповідно. Вихователь ніби перекидає місток від чужого вчинку до власного життя дитини. Доцільною для проживання сприйнятого й осмисленого правила є організація групової творчої діяльності, у якій діти мають створити колективний творчий продукт (аплікацію, колаж, макет тощо), тобто занурити їх у таку діяльність, яка вимагатиме від кожної дитини терпіння, врахування інтересу іншого, вміння підпорядковувати свої бажання та дії досягненню спільного результату.

4. Узагальнювальна розмова допомагає наблизити сутність складних понять особисто до кожної дитини.

Таким чином, методика роботи з дитячою книгою має бути спрямована на забезпечення сприймання й прийняття дітьми ідей літературного твору, на допомогу їм у виявленні власних смислів і набуття життєвого досвіду через осмислення дій персонажів в описаних подіях. Інакше кажучи, такий спосіб роботи з художнім твором виступає передумовою розвитку читацької культури дошкільнят.

Проект

Формування цілісної картини світу через сприйняття художньої та пізнавальної літератури «Комірчина знань»

Мета проекту: формування цілісної картини світу старшого дошкільника через сприйняття художньої та пізнавальної літератури.

Завдання проекту:

- Підвищити інтерес батьків і дітей до художньої та пізнавальної літератури;

- вчити бачити цінність та красу літературного слова;

- вивчати дбайливе ставлення до книги;

- формування цілісної картини світу, зокрема первинних ціннісних уявлень.

- Розвиток літературної мови;

- залучення до словесного мистецтва, у тому числі розвиток художнього сприйняття та естетичного смаку;

- Розвивати пізнавальний інтерес дітей;

- знайомити дітей із книгою, її призначенням, з деякими особливостями жанру літератури (казки, вірші, оповідання, енциклопедії);

- Розширювати знання дітей про українських письменників;

- знайомити дітей із красою рідного краю.

Дослідницька діяльність:

1. Вхідження дітей у проблемну ігрову ситуацію (провідна роль педагога);

2. Активізація бажання шукати шляхи вирішення проблемної ситуації (разом із педагогом);

3. Розвиток пошукової діяльності (практичні досліді).

Методи реалізації проекту:

Наочні: спостереження, експеримент.

Словесні: читання художньої та науково – популярної літератури, словесні ігри бесіди, розбір проблемних ситуацій, тематичні вечори, вікторини;

Практичні: ігри, вправи, інсценування, досліді виготовлення дидактичного та наочного матеріалу,

Форми роботи:

- спеціально організована робота, бесіди, дослідження;

- життєдіяльність у різні режимні моменти;

- Створення розвиваючого середовища;

- використання ТЗН: перегляд слайд - фільмів, діафільмів, використання аудіозаписів та технічних засобів навчання;

- усі види творчої, художньої діяльності дітей та батьків;

- організація вечорів дозвілля та виставок (спільна діяльність дітей та батьків);

Організація спільної діяльності дітей та батьків.

Для успішної реалізації проекту необхідно:

- встановити партнерські відносини з сім'єю кожного вихованця;
- об'єднати зусилля для розвитку та виховання дітей;
- створити атмосферу взаєморозуміння, спільності інтересів, емоційної взаємопідтримки;
- активізувати та збагачувати виховні вміння батьків;
- підтримувати їхню впевненість у своїх педагогічних можливостях.

Форми роботи з батьками:

- лекторій для батьків;
- вечори питань та відповідей;
- проведення спільних заходів (виставки, конкурси, батьківські семінари-співбесіди на діалоговій основі, тематичні семінари);
- анкетування та тестування батьків з метою виявлення помилок та корекції процесу пізнавального інтересу в сім'ї;
- індивідуальні консультації;
- наочні види роботи: інформаційні стенди для батьків, папки-пересування, виставки дитячих робіт, дидактичних ігор, літератури;
- ведення соціальної картки з метою вивчення, узагальнення та поширення досвіду сімейного виховання;

Індивідуальна робота з дітьми;

- спільні з батьками свята, вистави;
- допомога батьків дитячому садку.

Принципи реалізації проекту:

1. *Доступність*: врахування вікових особливостей дітей.
2. *Систематичність та послідовність*: поступова подача матеріалу від простого до складного; повторення засвоєних знань, правил та норм.
3. *Наочність та цікавість*: пропонований матеріал повинен бути зрозумілим, нести цікавий початок, бути ігровим або з елементами гри, сюрпризу.
4. *Динамічність*: інтеграція проекту у різні види діяльності.
5. *Диференціація*: створення сприятливого середовища на засвоєння запропонованого до вивчення матеріалу кожною дитиною.

Проект складається з 5 розділів, що у сукупності формують пізнавальний розвиток дошкільника, дають уявлення про цілісну картину світу.

Реалізація проекту здійснюється за розділами:

1. Перші книжки.
2. Книга найкращий друг.
3. Не розкриті таємниці природи.
4. Чарівний світ знань.
5. Коморка мудрості знань.

Робота над проектом проводиться у **3 етапи**.

1 етап – Організаційний.

Завдання:

- вивчити методико-педагогічну літературу з даної теми;
- розробити перспективне планування роботи з дітьми на заняттях та режимних моментах;
- провести опитування, батьківські збори з батьками з цієї проблеми, з'ясувати проблеми виховання з цієї теми;
- розробити перспективне планування взаємодії з батьками; створити пізнавально – розвиваюче середовище групи за допомогою художньо – пізнавальної літератури відповідно до віку дітей;
- проаналізувати пізнавальний інтерес дошкільнят.

На даному етапі було проведено батьківські збори на тему «Роль літератури в інтелектуальному розвитку дітей», проведено опитування – анкета для батьків "Книга джерело знань" , "Книга - радість пізнання",

З дітьми проводилася бесіда – опитування на тему: «Моя улюблена книга», «Улюблений автор».

За даними опитування було розроблено перспективне планування роботи з дітьми та батьками щодо вирішення проблеми виховання інтересу до читання науково – художньої літератури, документальної книги та ін.

2 етап - Основний .

Завдання:

- запровадити перспективне планування роботи з дітьми на заняттях та режимних моментах;
- впровадити нові форми роботи з дітьми;
- впровадити перспективний план взаємодії з батьками;
- провести семінари-практикуми, консультації для батьків.

Вперше знайомляться з новим жанром у літературі «Червоною книгою тварин та рослин», глобусом, картою світу.

Діти навчаються справжнім дослідженням та дослідам, спостереження та ведення щоденника природи, знайомляться з прикметами кожного місяця року, з явищами природи. Діти отримують додаткові знання про живу природу, про сезонні явища та життя рослин і тварин, про рідкісні та зникаючі види тварин.

3 етап – Завершальний.

Підсумковий відкритий захід із батьками «Комірка мудрості та знань».

Анкетування батьків «Який сенс Ви вкладаєте у поняття «Книжка».

Опитування дітей "Моя улюблена книга".

Проведення повторної бесіди – опитування з дітьми, анкетування батьків показало, що підвищився інтерес до читання книг, зустріч із книгою в домашніх умовах стала відбуватися щовечора, зріс інтерес батьків у проведенні спільних заходів із дітьми, більшість батьків вихованців створили домашню бібліотеку, а частина батьків записалися з дітьми до міської бібліотеки та регулярно її поповнюють.

Висновок:

Після закінчення проекту з формування цілісної картини світу через сприйняття художньої та пізнавальної літератури «Комірка мудрості та знань» ми простежили динаміку розвитку пізнавального інтересу дітей старшого дошкільного віку до літератури, в результаті спільної діяльності (педагоги, батьки, діти) діти отримали:

- можливість познайомитися з виразною силою українського слова,
- навчилися бачити красу рідного краю, любити та берегти природу;
- навчилися пояснювати найпростіші явища у навколишньому світі;
- навчилися бачити себе з боку, бачити риси характеру та свої вчинки, знаходити гідні шляхи виходу із ситуацій;
- навчилися правилам поведінки у суспільстві, повазі до старших, батьків близьких людей; уміння поступатися, допомагати один одному і з вдячністю приймати допомогу.

Діти:

- вміють правильно поводитися з книгою, вести бесіди про прочитане, аналізувати текст на доступному рівні;
- вміють бачити красу літературного слова;
- знають історію створення перших літописних книг;
- знають історію рідного краю;
- навчилися підбирати твори для сімейного читання;
- виявляють інтерес до літератури, мають свої переваги, висловлюють свою точку думки;

Батьки:

- підтримують традиції сімейного читання;
- підвищують інтерес дитини до читання;
- розширюють коло дитячого читання з допомогою запровадження нових тематичних рубрик, створення домашньої бібліотеки;
- виявляють повагу до пізнавальної літератури, і ставляться до неї, як до сильного засобу, що розвиває.

Твори українських та зарубіжних авторів

<i>Компоненти картини світу</i>	<i>Автор</i>	<i>Назва</i>
Природа	В. Біанкі,	"Перше полювання", "Хвости", "Пригоди муравлика", "Чий ніс кращий", "Лісові хатинки"
	М. Пришвіна І. Соколова-Микитова Є. Шморгуна І. Сурикова К.Д. Ушинського О.Пчїлка О.Іваненко Я.Щоголів О.Тимофєєва	"Золотий луг", "Старий гриб" "Рік у лісі", "Квіти лісу" "Зелені сусіди" "Перший сніг": «Сніг» «Бурулька» «Зимній ранок», «Осінь». «Де ночує сонечко?», «Чим пахне літо?».
Предметний світ		
Тваринний та рослинний світ	І. Акімушкіна Ю. Дмитрієв. В.Сухомлинський	"Чий слїди", "Це все кішки", "Це все собаки" "Хто в лісі живе і що у лісі росте" "Танок пелюсток" "Для чого птахам хвіст" «Як котові стало соромно», «Дцб під вікном»,
	Г. Снегірьов.	"Хто саджає ліс", "Михайло", "Рачок-морехід", "Верблюжа рукавичка"
	С. Маршака	"Вусатий-смугастиї"
	Наталя Чуб	«Подорож листочка», «Маленький Кит», «Бетсі, не плач!», «Про сонну мишку і вередливу пилінку»
	В.Лучук	«Як горобчик у вирїї літав»
	Б.Грінченко	«Кішка та пауга», «Розумна вівця», «Як тигра лікували»
	Л.Полтава	«Де живуть наші птахи»
	Г.Скребицький	«Хто як до зими готується», «Бїлеп запасається на зиму»